

JOHDATUS INHON SOSIOLOGIAAN

Inhon tunne on useanlaisessa käytössä. Inho estää meitä syömästä pilaantunutta ruokaa ja pitää kätemme erossa saataisiksi koetuista asioista. Seksuaalisuuteen liittyvä inho estää meitä esimerkiksi parittelemasta tietynlaisten henkilöiden kanssa. Jos ihmismielestä poistaisi kyvyn tuntea inhoa, vaikutukset voisivat olla dramaattisia. Parittelimme vanhempiemme, lastemme ja sisartemme kanssa tai söisimme raatoja. Mikään maailmassa ei tuntuisi likaiselta tai puhtaalta.

Inhon tunne on osa universaalia ihmisluontoa. Siihen liittyvät spontaanit ilmeet ja tuntemukset ovat yhteisiä kaikkien kulttuurien jäsenille (Darwin 1965, 256–60; Gleitman 1991, 414–415; Pinker 1997).

Tarkastelen tässä artikkelissa lähinnä ruoka-aineita koskevaa inhon tunnetta, sen evoluutiohistoriallisia syitä. Tällä tunteella on yhteys siihen, että lajimme pystyy inhoamaan myös omia lajitovereitaan. Tämä ominaisuus voi selittää eräitä inhimilliseen kulttuuriin sisältyviä merkillisyyksiä, joiden käsittelyyn tämä artikkeli lopulta tähtää. Tukeudun eräisiin Edvard Westermarckin ajatuksiin ja kirjoituksiin, sillä hän on mielestäni tunteiden sosiologina yhä vertaansa vailla.

Inho on inhottava aihe. Rembrandt on kuvannut tunnetussa maalauksessaan ”Tohtori Tulpin anatomian luento” joukkoa miehiä, ilmeisesti lääkäreitä, jotka ovat kokoontuneet avatun ruumiin ympärille. Kaikkien kasvoilta kuvastuu harras tiedonhalu: ”Kuinka mielenkiintoista! Mikä asioiden täydellinen järjestys!”. Toivon lukijoilta vastaavaa uteliaisuutta inhoa kohtaan.

LIHAN KAUHISTUS

Ihmislunnon suhde lihapulliin on aivan erilainen kuin mansikoihin. Voimme tarjota mansikoita lähes kaikkien kulttuurien edustajille, mut-

ta on olemassa monia kulttuureja, joiden jäsenet suhtautuvat suomalaisiin lihapulliin kuin ne olisivat maailman inhottavin asia. Kaikissa kulttuureissa juuri liharuokiin liittyy kieltoja, tabuja tai vastenmielisyyden tunteita. Jo Edvard Westermarck (1926, 324) kiinnitti huomionsa tähän merkilliseen seikkaan ja siihen, että monien kansojen keskuudessa suurta osaa periaatteessa syötävästä liharuoasta pidetään kiellettyinä):

”Valtaosa näistä kielloista koskee eläimiä tai eläintuotteita, jotka ovat luonnostaan omiaan aiheuttamaan enemmän inhoa kuin kasvikset – luultavasti siksi, että muinaiset esivanhemmamme turvautuivat vaistonsa avulla pääasiallisesti kasviksista koostuvaan ruokavalioon, ja vasta myöhemmin hankkivat yleisemmän mieltymyksen eläinperäistä ravintoa kohtaan.”

Kulttuurien välinen vertailu osoittaa, että kullakin kulttuurilla on erityiset tavat inhota joitakin, monia tai kaikkia eläinperäisiä ruokia tai ruoka-aineita. Kulttuurisesta kirjavuudesta huolimatta yhteneviä piirteitäkin löytyy. Monet kulttuurit välttävät syömästä eläimiä, jotka koetaan ystäviksi. Esimerkiksi Westermarckin tuntemat marokkolaiset saattoivat syödä naapurikylän kissoja, mutta eivät omiaan. Linnun munat tai maito herättävät inhoa siellä, missä tuollaiset tuotteet luokitellaan kyseisten eläinten ulosteiksi. Myös käärme on melkein aina inhottua ruokaa. Ja mikäli kulttuuri määrittelee kalan yhdeksi ”käärmeeksi”, tuntuvat kalatkin inhottavilta. Petoeläinten syöminen herättää myös yleisesti vastenmielisyyttä, samoin sian. Sian erikoisasema johtuu varmaankin usein siitä, että sen elintavat koetaan vastenmielisiksi; kaikkiruokainen sikahan syö esimerkiksi raatoja (vrt. Westermarck 1926, 324–338).

Kaikki nämä syyt vaikuttavat monimutkaisella tavalla siihen, mitkä eläimet milloinkin kuuluvat

ei-syötävien joukkoon. Yksi Westermarckin mainitsema syy on kuitenkin muita mielenkiintoisempi. Hän nimittäin kertoo, että monet intiaanikansat pitävät sianlihaa inhottavana, koska sika on Amerikan mantereella uusi eläin (Westermarck 1926, 327):

”Guayanan intiaanit näyttävät todellakin kieltäytyvän kaikkien niiden eläinten lihasta, jotka eivät kuulu heidän maansa alkuperäiseen eläimistöön vaan ovat muualta tuotuja. Näitä ovat naudat, lampaat ja siipikarja arvatenkin sillä periaatteella, että ”kaikki oudot ja epänormaalit olennot ovat erityisen todennäköisesti ilkeiden henkien vallassa.”

Väitän, että uusien eläinten herättämä vastenmielisyys johtuu juuri siitä, että ne ovat uusia eli ”ennen syömättömiä” – ja siksi potentiaalisesti vaarallisia.

Ensiksi kuitenkin kannattaa selvittää, *mikä* eläinperäisissä ruoka-aineissa on niin erityistä ja *miksi* niihin kannattaa suhtautua ennakkoluuloisesti.

IHO UMPEEN!

Kevätpörriäinen-lehdessä oli kerran pienen koululaisen nerokas lause: ”Ihmisen päällä on nahka, ettei lihaan mene roskaa”.

Nisäkkään nahkaa voi verrata keskiaikaiseen kaupunginmuuriin, joka suojelee kaupunkilaisten elämää ulkopuolisten ilkeiltä aikeilta. Nahkamuuri suojelee ”lihaa” paitsi roskilta myös muunlaisilta vahingoilta, kuten lämpötilan vaihteluilta, mekaanisilta vaurioilta tai haitallisilta kemikaaleilta. Nahkamme uusiutuu sisältäpäin siten, että uutta solukkoa syntyy nahan sisäpinnalle, kun taas ulkopinnan vanhin kerros irtoaa ja kuluu vähitellen hilseenä pois. Tämä nahkamme hieno ominaisuus pitää roskat, bakteerit ja monet muut parasiitit poissa lihan kimpusta (vrt. myös Nesse & Williams 1994, 33–38).

Nahan kaiken kattavassa kaupunginmuurissa on kuitenkin joitakin elintärkeitä tehtäviä varten aukkoja, portteja ja ikkunoita. Sisuskaluston täytyy saada ravinteita suuaukon kautta, jätteen poistoon nahassa on omat reikensä. Ihmisurokset käyttävät samaa reikää virtsaamiseen ja lisääntymismissolujensa välittämiseen, kun taas nisäkäsnäärilla on lisääntymistään varten vielä yksi ylimääräinen ruumiinaukko. Tämän lisäksi nahassamme

on reiät eräitä sensoreita varten, jotka mittaavat keskushermoston laskuun ilman kemikaalipitoisuuksia, valoaltoja tai ilmanväreytyä, nimittäin nenä, silmät ja korvat. Kukin näistä aukoista tarjoaa taudinaiheuttajille sisäänpääsyn.

Tästä syystä kullakin aukolla on myös omat suojamekanisminsa. Luonto on keksinyt ryhtyä huuhtelemaan silmiä desinfioidulla nesteellä, kynnelillä. Korvakäytävät on puolestaan vuorattu antibakteerisella vahamaisella vaikulla. Keuhkojen uloin kerros taas uusiutuu kaiken aikaa, eli yskimme limaa. Naisen synnyttimiin on keksitty asentaa nerokas systeemi: alati alaspäin virtaava nestekerros takaa, että sisään pyrkivät parasiitit luisuvat auttamattomasti ulos ja vain pyörivällä potkurilla varustettu siittiö osaa pyrkiä vasta-virtaan. Kaiken varmuudeksi menstuaatio huolehtii lisäksi aika ajoin siitä, että kohtu saa kokonaan uuden pinnoitteen (Nesse & Williams 1994, 36).

Mikäli taudinaiheuttaja pääsee näistä esteistä huolimatta ihomme muodostaman suojarakenteen lävitse, ottaa immuunijärjestelmämme vastuulleen sen torjunnan. Kaikkein paras keino parasiitteja vastaan on kuitenkin se, että niiden ei anneta ottaa ensimmäistäkään askelta kohti arkoja sisuskaluja. Tämän vuoksi hoidamme ruumiinaukkojemme puolustusta myös psykologisen sodankäynnin menetelmillä. Yskiminen, oksentaminen, silmien räpyttely ja sylkeminen ovat kaikki parasiittien ja vaarallisten kemikaalien vastaista lajimme käyttäytymistä. Me ja monet muut nisäkkäät osaamme rapsuttaa tai huitaista pois verta imevän hyönteisen vaistomaisesti. Tällainen käpälällä läiskäiseminen tai hännänheilautus on pikkuvaiva verrattuna vaikkapa siihen, että saisi malarian tai unitaudin kiusakseen.

Myös lisääntymisessä käytettävät ruumiinaukot ovat vaarallisia portteja, joiden liikennettä kannattaa valvoa tarkoin: laiminlyönnit niiden kulunvalvonnassa kustautuvat huonoina geeneinä jälkeläiselle, lisääntymiskelpoisuutta vähentävänä sukupuolitautilta tai siten, että syntyvä lapsi saa holtittoman isän. Ihmislajin ja muiden nisäkäsnääräiden kannattaa inhota veljensä mahdollisia seksuaalisia lähentelyjä, sillä tuollaisesta parittelusta olisi mitä todennäköisimmin seurauksena suhteellisesti huonolaatuisia jälkeläisiä (esim. Wolf 1995).

Näihin nahassamme oleviin aukkoihin pätevät seuraavat yleiset huomiot: Syömisnautinnot, makuaistimukset ja nälkä ohjaavat suuaukon

hyötyliikennettä eli ruokaa ja juomaa sisäänpäin. Paritteluun liittyvät ilot, mielihyvät ja himot ohjaavat lajimme naaraat ja urokset saamaan päteviä geenejä oman sukusolunsa kumppaniksi; seksuaaliset halut ovat kohteliaita ovimiehiä, jotka toivottavat vieraan tervetulleeksi. Inho on puolestaan tiukkailmeinen portinvartija ja armoton ulosheittäjä, joka pitää monenkirjavat häiriköt kehomme ulkopuolella, olivat ne sitten myrkyjä, pilaantunutta ruokaa, haitallisia taudinaiheuttajia, parasitteja tai epäedullisia geenejä.

YÄK!

Suuhun pistäminen ja nieleminen ovat kaikkein välittömin tapa päästää sisäänsä jotakin ainesta. Kasvojemme ilmeet kertovat paljon myös inhon tunteen hyödyllisestä tehtävästä. Nenänseutumme nousee rypyille ja puristaa kätevästi sie-rainkäytävät supuun. Suumme aukeaa, kielelme tunkeutuu eteenpäin ja ulospäin, aivan kuin se pusertaisi ulos haitalliset ainekset – yäk (Darwin 1965, 257; Pinker 1997, 379). Inhon tunne on, aivan kuten Westermarck arveli, pohjimmiltaan vaistomainen tunne, joka on sukua niille tunteille, jotka säätelevät mitä erilaisimpien eläinten ruokavaliota. Me ihmiset ja serkkumme simpanssit koemme, että banaani on ihanaa ja koiranuloste on aivan kamalaa. Nämä tunteuksemme ovat biologiaa.¹

Westermarck oli aikoinaan oikeilla jäljillä myös inhon kohteen suhteen. Inho nimittäin liittyy eläimiin – kokonaisuin eläimiin tai eläinten osiin, yleensä eläinperäisiin kontakteihin.

¹Ilta-Sanomissa (24.11.00) oli pikku-uutinen erästä oikeudenkäynnistä. Nuori vanki oli tyhjentänyt kertomansa mukaan ”kostoksi kaikkien vankien puolesta” ulostesangon keski-ikäisen vartijan päälle. Vanki oli paennut paikalta, mutta vartija oli saanut hänet kiinni ja ”potkaissut ja lyönyt”. Oikeudessa vartija myönsi syyllistyneensä ”korkeintaan lievään pahoinpitelyyn”. Vartija vaati vangilta korvauksena ”henkisistä kärsimyksistä” 30 000 markkaa. (Hän sai 12 000 mk.) – Uutisesta kävi myös ilmi se, että Suomessa on yhä vankiloita, joiden selleissä ei ole vesikäymälää! Pakollinen lähikontakti ulosteisiin on ollut vuosikymmeniä osa suomalaista rangaistussysteemiä. Tuskin on sattumaa, että juuri vankilat ovat viimeinen valtion tarjoama majoituspalvelu, jossa sankosysteemi on yhä käytössä. Eikä sekään ole sattumaa, että tämä vankiloidemme epäkohta on korjautumassa vasta, kun EU:n viskaalit puuttuivat asiaan.

Erityisen inhottavia ovat eläimistä peräisin olevat limaiset, tahmeat ja visvaiset osat – kuten juuri ulosteet. Kaikkein kuvottavimpia ovat kuitenkin mätänevät raadot ja mätänevät eläinten osat. Kasvit voivat olla pahanmakuisia ja syljemme ne suustamme (Pinker 1997, 380). Nokkonen polttaa ja vältämme sitä kuin poltettavaa liekkiä, mutta nokkonen ei herätä kuvotusta. On kuitenkin olemassa kasveja, jotka herättävät meissä voimakasta inhoa. Eräät kasvit nimittäin käyttävät pölytykseen raatokärpäsiä. Niitä houkutelakseen kyseisillä kasveilla on mädän lihan väriset kukat ja asiaan kuuluva tuoksu. David Attenborough nyrpisteli televisiossa tällaisen valtavan kokoisen ja ruman kukan äärellä, ja luultavasti monet katsojat kokivat myös hajun. Ihmismieli on nimittäin taipuvainen kokemaan ”hajuhallusinaatioita” tällaisissa yhteyksissä, sillä sellainen auttaa oksenusrefleksiä ja on adaptaatio sinänsä.

Eläimiä koskeva inhonirsoilu menee vieläkin pitemmälle. Kaikista syötävistä eläimistä kelpaavat suuhunpantavaksi vain jotkut osat ja elimet. Kaikki ne osat, jotka eivät jonkin kulttuurin piirissä ole saaneet ”syötävää!”-leimaa kylkeensä, muuttuvat automaattisesti epäilyttäviksi ja inhottaviksi.

Voimme tehdä seuraavan kaikkia maailman kansoja koskevan empiirisen yhteenvedon. Kaikkialla syödään vain osa syötäväksi kelpaavista eläinperäisistä tuotteista ja kaikkialla koetaan kaikki muut eläimet tai eläimen osat enemmän tai vähemmän inhottaviksi. Kaikki inhottavat asiat ovat jotenkin peräisin eläimistä, ja melkein kaikki, mikä on kotoisin eläimistä, on inhottavaa!

KAIKKIRUOKAISET OVAT NIRSOJA

Ruoissa on eroja. Eläinten syöminen on eri asia kuin kasvien syöminen. Pandat syövät vain bambua ja yhtä suloisen näköiset koalat vain eukalyptuksen lehtiä. Niiden mielestä syötävän makuinen ruoka on aina yksi ja sama. Evoluutiolle annettu tehtävä on ollut helppo ratkaista pandan tapauksessa: vain bambu voi maistua bambulle. Kaikki muu maistuu sen suussa omituiselle.

Ihmisen tai rotan kaltaisen *kaikkiruokaisen eläimen* ravinnonvalintaan liittyvät tunteet ja tunnistamiset ovat olleet evoluutiolle mutkikas haaste (vrt. Trivers 1985, 104–107). Kaikkiruokaisen mahdollinen suuhunpantava, kasvikset ja eläinperäiset ainekset, saattaa sisältää ennalta aavista-

mattoman määrän haitallisia aineksia. Kasvit ovat evoluutiohistoriansa aikana käyneet jatkuvaa kilpavarustelua niitä syöviä eläimiä vastaan. Niille on kehittynyt mitä monipuolisin aseistus pitämään eläinten ahnaat suut loitolla: piikkejä ja vastaavaa, mutta ennen kaikkea lukematon joukko erilaisia myrkkijä. Kasveja syövät eläimet taas ovat kehittäneet nerokkaita keinoja vältellä aisteillaan kasvien myrkkijä ja käsitellä niitä elimistöössään vaarattomaan muotoon.

Liharavinto, oli se kuinka tuoretta tahansa, saattaa sisältää monenlaisia tarttuvia loisia, suuria ja pieniä – suolistolaisia, trikiinejä, salmonellaa jne. Kaikki ne vain odottavat päästäkseen suumme kautta käsiksi sisuskaluihimme. Mutta mikroparasiittien tasolla löytyy vieläkin hurjempia uhkia. Sanomme ”pilaantuneeksi” sellaista lihaa, jonka tietyytyypiset pieneliöt ovat jo ehtineet vallata omaan käyttöönsä.

Kuolleen eläimen lihaan pesiytyvät mikrobit ovat kehittäneet tehokkaita myrkkijä. Niiden kannalta kaikki me lihaa syövät petoeläimet – korppikotkat ja ihmiset – olemme ”tuholaisia”, joita mikrobin kannattaa yrittää myrkyllään torjua. Yksi lihaa syövien mikrobien kehittämä kemiallinen ase, botyyli, on meidän kannaltamme kaikkein tappavimpia myrkkijä. Aivomme ja aistimme ovat puolestaan adaptoituneet tunnistamaan mikrobien valtaaman raadon siitä erittyvien kaasujen perusteella. Tämä ”raadon haju” herättää meissä inhon. Myös haisevan raadon ulkoinen olemus herättää inhoa, emme mieluusti kosketele sellaista. Koemme inhottavaksi myös kaiken sen, mikä on ollut kosketuksissa raatoon.

Televisuouisissa näytetään tämän tästä kuvia eriaisteisessa mätänemistilassa olevista ruumiista ja ihmisistä, jotka niitä tarkastelevat. Voimme havaita, että olivat nuo kansanmurhien tai luonnonkatastrofien läsnä olevat todistajat mitä rotua tai kansallisuutta tahansa, he kaikki pyrkivät peittämään jotenkin suunsa ja sieraimensa. – Raatojen inhoaminen ei ole vain kulttuurinen konstruktio vaan biologiaa, geneejiä ja aivotointoja. On olemassa raadonsyöjiä, joilla on niin voimakkaat vatsahapot, että ne voivat syödä hyvällä ruokahalulla sellaistaakin raatoa, jonka pelkkä maistaminen voisi aiheuttaa ihmiselle kuoleman.

Westermarck oli oikeilla jäljillä arvellessaan, että ihmiset ovat evoluution aikaperspektiivissä tarkasteltuna ikään kuin ”keskeneräisiä” lihansyöjiä: meille liharavinto on evoluutiohistoriallinen uutuus. Olemme alkaneet syödä lihaa oloissa,

joissa raatoja syövien mikrobien ja muiden eläinten välinen asevarustelu oli ehtinyt saavuttaa jo niin myrkyllisen tason, että vasta-alkajien on kannattanut pysytellä loitolla tällaiselta taistelukentältä. Tietyn kulttuurin jäsen kokee syömäkelpoiseksi vain osan kulloinkin tarjolla olevista syötäväksi kelpaavista eläimistä. Miten tällainen tilanne oikein saadaan aikaan?

MINKÄ LAPSENA OPII, SEN VANHANA MAISTAA

Elizabeth Gashdan on tehnyt psykologisia kokeita siitä, miten ruoka-aineksiin leimaantuminen ja oppiminen tapahtuu. Evoluutiopsykologi Steven Pinker on tehnyt näistä tutkimuksista seuraavan yhteenvedon (Pinker 1997, 381)²:

”Gashdan ehdottaa, että kaksi ensimmäistä ikävuotta ovat herkkä kausi ruokaa koskevan oppimisen kannalta. Tuona aikana vanhemmat kontrolloivat lasten ravintoa, ja lapset saavat huolelta syödä kaikkea, mitä vanhemmat sallivat. Tämän jälkeen se, mikä lapsille maistuu, kaventuu itsestään, ja he pitäytyvät täyttämään vatsaansa vain niillä ruoilla, joita heille on tarjottu tätä ikää varhaisemmassa vaiheessa. Herkän kauden aikana syntyneet vastenmielisytydet voivat säilyä aikuisuuteen saakka. Siitä huolimatta, että aikuiset saattavatkin päästä niistä ylitse joistakin erityisistä motiiveista: syömällä toisten seurassa, vaikuttaakseen macholta tai hienostuneelta, etsiäkseen vähän jännitystä tai välttääkseen nälkiintymistä tilanteessa, jossa totunnaista ruokaa ei ole saatavilla.”

Monien eläinten keskuudessa lapset matkivat lajinsa vanhempien yksilöiden käyttäytymistä. Tällainen on vaistomaista viisautta, sillä iäkkäillä eläimillä on pitkä kokemus juuri siitä ympäristöstä, jota lajin uusin tulokas vasta varovaisesti opettelee. Vanhat yksilöt ovat oppineet yrityksen ja erehdyksen kautta yhtä ja toista. Siksi vanhoja kannattaa jäljitellä (Pinker 1997, 382). Eräässä

²Pinker (1997, 381) kirjoittaa: ”Kaikki vanhemmat tietävät, että alle 2-vuotiaat lapset pistävät suuhunsa mitä tahansa, ja psykoanalytikoille onkin tarjoutunut melkoinen työsarka selitettäväksi, miksi lapset eivät koe ulosteita vastenmielisenä”. Psykologisissa kokeissa on havaittu, että 65 % alle kaksivuotiaista pistelee poskiinsa, omien vierestä katsovien vanhempiensa kauhuksi, suklaasta ja juustosta valmistettuja koiran-kakkaroita. Kolmannekselle pienokaisista maistuivat tarjolla olleet heinäsiirakat.

”Avara luonto” -ohjelmassa äitinsä sylissä oleva gorillalapsi seurasi tarkkaavaisesti, mitä äiti oikein panee omaan suuhunsa. Sitten pienokainen otti äidin suusta puoliksi pureskellut kasvikset ja pisti tämän maistaisensa omaan suuhunsa. Meillä ihmisillä on samanlainen ”miltäs tämä nyt oikein maistuu” -ilme.

Gorilla on kasvisyöjä, mutta myös kaikkiruokaiseen lajiin kuuluva pieni ihmislapsi käyttäen vanhempiaan hyväksi noudattamalla samaa periaatetta kuin entisaikojen kuninkaalliset käyttäessään myrkyntaistajaa: jos äiti syö tuommoista ja on siitä huolimatta voimissaan, niin ehkä samaa voi pistää myös omaan suuhun. Pienet lapset suhtautuvat luottavaisesti kaikkeen, mitä vanhemmat sallivat heidän syödä. Kun vauva varttuu ja nousee jaloilleen, hän kohtaa vaikka mitä epäilyttävää suhupantavaa. Luonnonvalinta on suosinut niitä lapsia, jotka ovat tunteneet ennakkoluuloa kaikkea sellaista kohtaan, mistä ei ole kokemusta äidin valvovan katseen alla (Pinker 1997, 382).

INHOTTAVUUS TARTTUU, TULVII JA LEVIÄÄ...

Inhottavuuden inhottavimpia piirteitä on se, että se tarttuu ja leviää. Inhottavilla kohteilla on nimittäin kyky tartuttaa oma inhottavuutensa toiseen kohteeseen pelkästään koskettamalla – olipa tuo kosketus kuinka hetkellinen tahansa! Torakka, joka putoaa soppakattilaan, pilaa koko kattilallisen ruokaa. Psykologisissa kokeissa on huomattu, että vaikka koehenkilö kuinka tietäisi, että kattilan pistetty torakka on lääketieteellisen steriili, niin tällainenkin torakka vie ruokahalua. Pilailukaupan muoviset koirankikkarat ovat tehokkaita ruokahalua vähentäviä pöydän koristeita, vaikka hyvin ymmärtäisimme, mitä ne oikeasti ovat.

Psykologi Paul Rozin on tiivistänyt inhon psykologian kahdeksi ”sympaattisen magian” säännöksi, joita noudatetaan uskollisesti monissa perinteisissä kulttuureissa. Ensimmäinen on *tarttuvuuden laki*: se, mikä on ollut kerran jonkin inhottavan yhteydessä, säilyy aina inhottavana. Toinen on *samanlaisuuden laki*: samanlaisuus tuottaa aina samanlaisuutta (Pinker 1997, 381). Kärpäslätkä on inhottava, koska sillä on kosketus inhottaviin kärpäsiin. Mutta myös käyttämätön kärpäslätkä on inhottava, koska se aistitaan samanlaisiksi kuin käytetyt kärpäslätkät.

Mutta mitä järkeä on inhota ruokia, jotka vain jotenkin muistuttavat samanlaisuudellaan jotakin inhottavaa ei-syötävää ainesta? Miksi inhota pilailukaupan muovioksennusta? Pinkerin mielestä tämä ei ole sen kummempia asia kuin se, että valkokankaalle heijastetut henkilöhahmot nostattavat tunteitamme tai että reagoimme pornografiaan.³

Entä miksi inhoon liittyy tuntemus tai ajatus tartunnasta ja kontaktista?

Tämä mieleemme ominaisuus on aivan suora adaptaatio: yksinkertainen tosiasia on, että pieneliöt lisääntyvät räjähdysmäisesti. Pieneliöt ovat aivan erilaisia kuin kasvimyrryt, joiden vaarallisuus riippuu syödyn annoksen määrästä. Bakteeri sen sijaan voi siirtyä elimistöön yhdestä ainoasta kontaktista ja lisääntyä sen jälkeen lyhyessä ajassa miljoonakertaiseksi. Yksi ainoa tahmea mädäntynen lihan tai vieraan ulosteen kosketus – tai kosketus henkilöön tai esineeseen, joka on ollut sellaiseen tartuntaan kosketuksissa – saattaa olla hengenvaarallinen. Kasvin kosketukseen ei sisälly tartuntavaaraa.

”Inho on intuitiivista mikrobiologiaa” (Pinker 1997, 383). Tämä myötäsytynäinen ajatus ja tunne siitä, että inhottavat asiat tarttuvat, ovat aktiivisia kulttuurimme jäsentäjiä. Raamatusta voimme lukea ikivanhaa kuvausta siitä, miten inhottavat asiat ”tartuttavat”. Muinaisten juutalaisten saastaisiksi määritellyt ja sellaisiksi koetut pikkueläimet, kuten hiiret ja sisiliskot, tartuttavat omaa saastaisuuttaan pelkästä kosketuksesta (Kolmas Moos. 11): ”Ja kaikki, minkä päälle niiden raato putoaa, tulee saastaiseksi; olkoon se leivinuuni tai liesi, niin se revittäköön maahan; sillä saastaisia ne

³Eräs kreationistinen pappi kirjoitti biologi Richard Dawkinsille, että darvinismi ei koskaan pysty selittämään luonnon kaikkia ihmeitä. Kyseinen pappi oli nähnyt luontodokumentissa, miten erään orkidealajin, kimalaisorhon, kukat ovat naamioituneet muistuttamaan naaraskimalaista! Uroskimalaiset yrittävät sitten paritella tuollaisten kukkien kanssa ja levittävät samalla kimalaisorhon siitepölyn. – Tällaisen täydellisyysden täytyy olla todistus älykkään Luojan suunnitelmasta! Dawkins vastasi, että vielä suurempi ihme on se, että miljoona kertaa suuremmilla aivoilla varustettu ihmisuros simuloi seksuaalitoimintojaan katselemalla ”visuaalisia ärsykeitä”, jotka ovat muutaman sentin korkuisia paperilapulle painettuja latteita kuvia alastomista naaraista. Sitä paitsi mainitut painotuotteet eivät edes tuoksu oikealle naaraalle, hyönteisuroksia hämäävät kukat sentään vaivautuvat jäljittelemään naaraskimalaisen houkutusvoimaa!

ovat ja saastaisia ne teille olkoot”. On kiinnostavaa huomata, miten kuiva tai kostea kosketus koetaan erilaisiksi. Jos kuollut ”saastainen” hiiri tai sisilisko putoaa kuivan siemenviljan päälle, niin vilja pysyy ”puhtaana”. Mutta jos tuo pikku vainaja putoaa sellaisen siemenen päälle, joka ”on vedellä kasteltu”, tulee tuosta kylvösiemenestä saastainen. Tällaisilla puhtautta ja saastaisuutta koskevilla ajatuksilla on viime kädessä perustansa siinä, että tahmea tuntuu inhottavammalta kuin kuiva. – Intuitiivista mikrobiologiaa.

Puhtautta koskevien tapojen ja käsitysten erot eri kansoilla ovat suuria. Mutta vaikka jonkin kulttuurin jäsenet eivät koskaan pesisi itseään, söisivät samasta kupista kuin koiransa tai pistelisivät toistensa täit poskeen suurena herkkuna, ”silti ei pidä kuvitella, että heidän saastan sietämisensä olisi rajatonta”, Westermarck kirjoittaa. Jonkin kansan puhtaata tai likaiset tavat riippuvat kulloisistakin olosuhteista, elinkeinoista, veden saatavuudesta, ilmastosta, ahkeruudesta tai laiskuudesta, varakkuudesta tai köyhyydestä, kuin myös paikallisista taikauskaisista käsityksistä tai uskonnon määräyksistä (Westermarck 1926, 394). *Ihmiskunnan likaisuus on suhteellista, ei pohjaton.*

Myöhempi vertaileva antropologia on samaa mieltä.⁴ Koemme toisten ja toisenlaisten ihmisten ja puhtautta koskevat erilaiset tavat usein vastenmielisinä. Olen pannut merkille, että jostakin eksoottisesta maasta palannut matkailija kertoi paitsi hinnoista ja ruoista myös erittäin usein puhtaudesta – ja erityisesti vessoista. Joku suositteli kerran lehtikirjoituksessa, että Helsingin kau-

pungin kannattaisi satsata julkisten vessojen taakse, sillä juuri vessat ovat niitä kokemuksia, joiden perusteella matkailijat sitten kotimaassaan arvioivat kuulijoilleen, millainen maa se Suomi loppujen lopuksi oli.

SAASTA SYMBOLISENA SYSTEEMINÄ

Arvostettu antropologi Mary Douglas on kirjoittanut tutkielman puhtaudesta, saastaisuudesta ja kastilaitoksesta (Douglas 1992).

On kiinnostavaa havaita, että Douglasilla on selkeä käsitys siitä, että eri kulttuurien likaan ja saastaisuuteen liittyvät mielikuvat ja käsitykset muistuttavat toisiaan. Tästä universaalisuuden piirteestä olen hänen kanssaan samaa mieltä; kyseiset ilmiöt on tunnistettavissa erittäin monissa kulttuureissa, toisissa voimakkaampina, toisissa lievinä. Mutta miten kulttuurikonstruktivisti Mary Douglas selviytyy saastaisuutta ja kastiyhteiskuntaa koskevasta aiheestaan ilman käsitystä ihmismielen myötäsytntyisestä taipumuksesta tuntea inhoa ja kokea likaisuutta?

Antropologien keskuudessa on usein esitetty, että eri kulttuurien saastaisuutta tai puhtautta koskevat tavat ja käsitykset ovat jossakin suhteessa hygieniaan, eli ne ovat tautien ja muiden parasiittien torjuntaa. On ehdotettu, että esimerkiksi jonkin kulttuurin muinainen tapa pestä kätensä ennen ateriala on ollut ruttotaudin vastaista hygieniaa jne. Douglas huomauttaa tällaisista väitteistä – mielestäni aivan oikein –, että on aivan eri asia todeta jonkin asian hyödyllisyys nykytieteen kannalta kuin todistaa, että tällainen hyödyllisyys on ollut jonkin kulttuurisen puhtautta koskevan tavan syy ja alkuperä. Mikäli eri kulttuurien puhtauskäsityksiä tarkastellaan nykyajan hygieniatieteen näkökulmasta, ne osoittautuvat usein toisilleen vastakkaisiksi, sisäisesti ristiriitaisiksi tai yksinkertaisesti vain järjettömiksi. Vaikka olisikin niin, että sianlihan välttäminen olisi oivallinen keino välttää trikiinitartunnalta, niin tämä ei ole se syy, minkä takia muinaiset kansat ovat sianlihaa vältäneet (Douglas 1992, 29–33).

Olen samaa mieltä Douglasin kanssa myös siitä, että saastaisuutta ja likaisuutta koskevat käsitykset ovat aina kulttuurisia konstruktioita ja ettei niiden takaa on lähes aina turha hakea terveyteen liittyviä funktionaalisia selityksiä. – *Eri asia on sitten se, että lajimme inhonpsykologia on ollut aktiivisesti jäsentämässä näitä mitkä erilaisimpia*

⁴Antropologi Donald E. Brown on selvittänyt, millaiset käyttäytymispiirteet ovat yhteisiä kaikille inhimillisille kulttuureille. Brown on konstruoinut usean sivun kuvauksen erään kansan – ”universaalilaisten” – käyttäytymisestä. Universaalilaisten ”kulttuuri” koostuu pelkästään sellaisista käyttäytymispiirteistä, jotka ovat yhteisiä kaikille maailman kansoille. ”Universaalilaiset” käyttäytyvät esimerkiksi seuraavilla tavoilla (Brown 1991, 139; kursivointi H. S.): ”Heillä on seksuaalista häveliäisyyttä koskevat käsitykset – siitä huolimatta, että he saattavatkin totunnaisesti kulkea alastomina. Ihmiset, tämä koskee erityisesti aikuisia, eivät parittele julkisesti eivätkä ulosta yrittämättä olla jotenkin häveliäitä. Heidän muita tabujaan ovat tietyt sanat ja tietynlaiset ruuat. Toisaalta, he syövät halukkaasti joitakin ruokalajeja – erityisesti makeita –. *Sen lisäksi, että universaalikansan jäsenet huolehtivat ulkonäkönsä esteetiikasta, he huolehtivat ainakin jollakin tavalla myös hygieniastaan.*”

ruokatabuja tai puhtautta ja likaisuutta koskevia kulttuurisia konstruktioita. Westermarckilaisesti voidaan todeta, että myös kaikkein järjestömilläkin kulttuurisilla konstruktioilla voi olla perusta ihmismielen taipumuksissa.

Mary Douglas esittelee pitkään intialaista kastilaitosta. Kun tarkastelee hänen kuvauksiaan intialaisen kastilaitoksen saastaisuus- ja puhtauskäsitteistä, niissä näkyy mielestäni yhä uudestaan ja uudestaan inhimillisen inhon tuenten erityinen toimintatapa. Tietynlaiset kontaktit ”tartuttavat” Paul Rozinin edellä kuvaaman ”sympaattisen magian” kautta omaa saastaisuuttaan. Ruokaa tekevä intialainen kokki ei saa maistella ruokaa sormillaan. Ruokailutilanteessa erilaiset ”likaisen” asioiden kosketukset tartuttavat vastenmielisen laatunsa myös puhtaisiin asioihin. Ruokailu samassa pöytärivissä ”saastuttavien” ihmisten kanssa on hyvin vastenmielistä ”puhtaiden” mielestä jne. Kaikki ruumiin eritteet ovat tietenkin tartuttavan saastan lähteitä. Eläimen ulosteeseen astuminen on erittäin saastuttavaa, samoin kosketus nahasta tehtyihin esineisiin. Nahkasandaaleihin ei saa koskea käsin, ja yhtä selvää on, että sandaalit riisutaan ja jalat pestään, ennen kuin voidaan astua temppeliin (Douglas 1992, 34).

Myös Douglas on sitä mieltä, että intialaisen kastisysteemin saastaisuutta koskevat ajatukset eivät ole meille eurooppalaisille loppujen lopuksi ollenkaan vieraita. Hänen johtopäätöksensä tästä kaikesta on seuraava (Douglas 1992, 35):

”Mitä syvemmälle menemme tällaisiin ja vastaaviin sääntöihin, sitä ilmeisempää on, että tutkimuskohteenamme on symbolinen systeemi. Eroako rituaalinen saastaisuus lopultakaan meidän omista likaisuuden käsityksistämme: Ovatko meidän käsityksemme hygieniää ja heidän käsityksensä symbolisia? Eivät vähäkään.”

Douglasin mielestä maailman eri kolkilla tavattavat saastaisuuteen liittyvät käyttäytymistavat eroavat toisistaan ainoastaan yksityiskohdiltaan.

Tässä ”symbolisen systeemin” kohdalla minun ja Mary Douglasin tiet eroavat. Douglas väittää nimittäin seuraavaa. Mikäli me länsimaalaiset vähennämme hygieniää koskevat ajatukset likaisuuden käsitteistämme, jäljelle jää vanha ja tuttu määritelmä, jonka mukaan ”lika on jotakin, joka on väärässä paikassa”. Hänen mukaansa lika ei ole koskaan yksittäinen ja erillinen asia, vaan aina jonkin systeemin osa: ”missä on likaa, siellä on

systeemi”. Likaisuus on hänen mukaansa ”sivutuote” siitä, että me ihmiset järjestämme ja luokittelemme aineksia sen mukaan, mikä on ”hylättävää ja asiaankuulumatonta”. Douglasin mukaan liian ajatus johtaa meidät suoraan ”symbolismin alueelle” ja viime kädessä siihen, että koko likaisuuden ajatus liittyy ”vieläkin ilmeisempään puhtauden symboliseen systeemiin”.

Douglas tarjoaa esimerkkejä oman kulttuurimme ”puhtauden ja likaisuuden symbolisesta systeemistä”: Emme pidä kenkiä sinänsä likaisina, mutta ruokapöydällä ne ovat likaisia. Kylpyhuoneen tarvikkeet ovat sopimattomia olohuoneessa, eivätkä alusvaatteet kuulu tiettyihin yhteyksiin jne. Hänen mukaansa myös meidän sekularisoituneiden eurooppalaisten kulttuurinen ”saastakäyttäytyminen” (pollution behaviour) tuomitsee asioita aina sen mukaan, että jotkut asiat ovat ”hämmentäviä” tai ”ristiriitaisia kulttuurimme hellimiin luokitteluihin nähden”. Douglasin symbolisessa systeemissä ensisijaisia syitä ovat kulttuuriset luokitukset. Meidän kaikkien kokemat psykologiset saastaisuuden ja likaisuuden tunteukset ovat sitten näiden kulttuuristen luokitusten seurauksia – tai paremminkin niiden luokitusten kattavuuden katvealueiden herättämää hämmennystä.

SAASTA RAJOJEN VÄLISSÄ

Douglas on tehnyt teräviä havaintoja ja nähnyt kaikille inhimillisille kulttuureille yhteisiä piirteitä. Mutta hänen yrityksensä selittää tätä salaperäiseltä näyttävää ”saastakäyttäytymistä” on keskeiseltä osaltaan nurinkurinen.

Douglas selvästikin olettaa, että asiat, jotka ovat liian epämääräisiä kulttuurissa tehtyjen luokittelujen kannalta, herättävät meissä vastenmielisyyttä ja halua pysyä kokonaan erossa niistä epämääräisistä asioista. Esimerkiksi epämuodostunut sikiö saattaa jossakin kulttuurissa herättää hämmennystä, koska sellainen ”ei ole eläin eikä ihminen”. Jossakin muulla taas pidetään kaksosten syntymää epäluonnollisena, ”ristiriidassa” kulttuuristen määritelmien kannalta. Douglas ajattelee edelleen, että tällainen ”anomaalisten asioiden” välttäminen ”vahvistaa” ja ”määrittelee” ”symbolisten luokitusten välisiä rajoja” (Douglas 1992, 39). Douglasin teoria sisältää käsittäkseni myös funktionalistisen ajatuksen siitä, että epämääräisten asioiden välttäminen pitää jotenkin

kulttuuria pystyssä ja toimintakuntoisena: välttäminen ”vahvistaa” rajoja.

Miten Douglasin symbolistinen systeemi selviytyy Raamatustakin tutuista juutalaisuuteen kuuluvista puhtautta ja ruokatabuja koskevista käsityksistä ja uskomuksista?

Douglas ei väitä vähempää kuin, että kaikkien niiden takana on käsitys siitä, mitä on ”pyhyiden” tavoittelu. Pyhyys puolestaan on sitä, että ”pysytellään erossa” epäpyhistä asioista. Epäpyhiä tai epäpuhtaita olivat muinaisten juutalaisten mielestä kaikki sellaiset asiat, jotka sijoittuivat ”epämääräisellä tavalla kulttuuristen määritelmien ja luokitusten välimaastoon”. Kun vanhat juutalaiset pyhät kirjoitukset sanovat, että ei saa syödä tai koskettaa ”vilistäviä” eläimiä, niin Douglasin mukaan muinainen lainsäätäjä on halunnut tällaisella määritelmällä julistaa epäpuhtaaksi kaikki sellaiset eläimet, joiden ”liikkumistapa” poikkeaa vakiintuneista eläinten liikkumistapoja koskevista käsityksistä. Hänen mielestään vanhat juutalaiset eivät halunneet syödä eläimiä, jotka luikertelevat, ryömivät tai vilistävät, koska sellaiset liikkumismuodot ovat ”määrittelemättömiä liikkumisen muotoja”.

Douglas ehdottaa jopa, että vanhat juutalaiset syötäviä ja saastaisia eläimiä koskevat lainmääräykset ovat kuin ”merkkejä”, jotka joka käännteessä ”inspiroivat ihmistä mietiskelemään Jumalan ykseyttä, pyhää puhtautta ja täydellisyyttä”. Douglas esittää edelleen, että karttamissääntöjen avulla antiikin juutalaiset antoivat ”pyhyydelle fyysisen ilmauksen”, jonka he sitten kohtasivat aina, kun heillä oli kosketus eläimiin tai kun he ryhtyivät aterialle. ”Ruokavaliota koskevien sääntöjen noudattaminen on näin saattanut olla merkityksellinen osa sitä suurta tunnistamisen ja palvonnan liturgista tapahtumaa, joka kulminoitui tempelissä tapahtuneessa uhritoimituksessa” (Douglas 1992, 57).

Mary Douglasin teoria lentää kirjaimellisesti pilvissä. Evoluutiopsykologian kannalta vanhat juutalaiset ruokatabut ovat yksinkertaisesti muinaisten pappismiesten yritys pukea kirjalliseen ja johdonmukaiseen muotoon tuolloisen juutalaisheimon syötävien ja ei-syötävien eläinten kirjavaa sekamelskaa.

Muinaiset pappismiehet yrittivät ensisijaisesti rakentaa systemaattista selitystä ja luokituksia niille ”saastaisille” eläimille, joita juutalaiset *eivät syöneet* tuona Mooseksen lakien kirjoittamisen ajankohtana. Tuon ajan juutalaiset eivät näköjään syö-

neet muita hyönteisiä kuin heinäsiirkkoja. Niinpä lakiin sitten kirjattiin, että sellaisia kuusijalkaisia, joilla on ”erityiset hyppyjalat” saa syödä, muut ”olkoot teille iljetyksiä”. Mooseksen ruokalistalla ei ole yhtään matelijaa – luultavasti siksi, että ne kaikki muistuttavat liiaksi käärmettä.

Me ihmiset kavahdamme käärmettä ja luultavasti sen kiemurteleva liikkumistapa lisää haluamme pysyä siitä erossa. Mutta kausaalisuude on juuri päinvastainen kuin Douglas ehdottaa, sillä meidän mieleemme on luonnostaan taipuvainen luokittelemaan kaikki käärmemäiset oliot kavahdettaviksi. Tähän meillä on geneettinen valmius, koska siitä on ollut evoluutioympäristössä hyötyä: monet käärmeet ovat myrkyllisiä. Evoluutiomme aikaisella savannilla oli myös myrkyllisiä hämähäkkejä, ja siksi useimmille ihmisille on edelleen vastenmielisempää ottaa käteen ”vilistävä” hämähäkki kuin kipittävä muurahainen. Meillä on luontainen taipumus oppia kavahtamaan käärmeen tai hämähäkin tavoin liikkuvia eläimiä. Tällainen mielen ominaisuus on kaikesta päätellen ollut jo meidän ja simpanssien yhteisillä esivanhemmilla, sillä myös nykyiset simpanssit oppivat samalla myötäsyttyisellä tavalla kavahtamaan käärmettä kuin ihmislapsetkin. Meillä on yhteinen geneettinen valmius käärmeenpelkoon (Pinker 1997, 388).

Ruotsin nykyinen kuningas muisteli jossakin yhteydessä, miten hänelle tarjottiin kerran Suomessa nahkiaisia ja miten hänellä oli suuria vaikeuksia saada sellaiset otukset niellyksi. Nahkiaisen vasta-alkajassa herättämä vastenmielisisyys johtuu siitä, että se muistuttaa enemmän käärmettä kuin kalaa! Carl-Gustaf-raukkaa tuskin olisi paljon auttanut tieto, että nahkiaainen ei oikeastaan ole varsinainen kala, vaan elävä fossiili, joka kuuluu ”ympyräsuisiin”, sillä kuka nyt haluaisi syödä ympyräsuisia!

Olen lapsesta saakka syönyt ankeriasta suurena herkkuna, mutta elävän ankeriaan käteen ottamisen yritys oli hämmentävä kokemus. Olin 25 vuotta sitten uimassa Öölän rannavedessä, kun näin noin metrin syvyydessä ison ankeriaan, joka oli piilottanut päänsä kivenkoloon. Hivuttaudivin lähemmäksi ja sain varovaisesti uitettua kourani sellaiseen asentoon, että minun olisi vain pitänyt puristaa nopeasti sormeni tiukasti tuon hiljaa huojuvan käärmemäisen vartalon ympärille ja herkullinen ankerias olisi ollut minun – ja olisin ollut suuri sankari. En pystynyt pakottamaan kouriani, koska minulla oli tukahduttavan voi-

makas mielikuva käsivarteni ympärille kietoutuvasta inhottavasta oliosta. Charles Darwin kertoo muistelmissaan jotain vastaavaa: hän säpsähti vaistomaisesti kerta toisensa perään, kun teraarion lasiseinän takana ollut sarvikyy yritti iskeä häntä kohti. Darwinkaan ei pystynyt pakottamaan itseään rauhalliseksi, vaikka hän kuinka tiesi suojaavasta lasilevystä.

Väitän, että evoluutiopsykologinen selitys Darwinin ja minun rohkeuden horjumiselle on oikeampi kuin Mary Douglasin tarjoama teoria. Ankerias ja sarvikyy eivät sijoitu ”symbolisen systeemin” välimaastoon, vaan ne ovat käärmemäisiä ja luikertelevia eläimiä, joiden kavahtamisen oppimiseen meillä on luontainen valmius – ja erittäin hyvästä syystä.⁵

Symbolisen systeemin selityskyky on heikoimmillaan, kun Douglas tarjoaa selitystä sille, miksi emme koe kyynelneustetta ei-inhottavaksi.

Douglasin mukaan ranskalainen kirjailija Jean Genet on eräässä yhteydessä kysynyt: ”miksi voin seksuaalisessa kiihkossani juoda hänen kyynelitään, mutta en sitä kirkasta pisaraa hänen nenänsä päästä?”. Douglas vastaa kirjailijan runolliseen kysymykseen selittämällä, että nenän eritteet eivät ole ”yhtä kirkkaita” kuin kyyneleet ja että niiden koostumus muistuttaa enemmänkin tahmeaa kuin vesimäistä. Hän huomauttaa, että myös silmistä tihkuva räjä on yhtä kauhistuttavaa kuin nenästä valuva räjä, kun taas kirkkaana purona valuvat kyyneleet ovat jopa innoittaneet runoilijoita. Kyyneleet liittyvät ”pesemisen symboliikkaan”, kyyneleet ovat kuin liikkuvan veden puroja, ne puhdistavat, kirkastavat ja kylvettävät

⁵Antropologi Marvin Harris on selittänyt eläimiä koskevia tabuja erilaisilla käytännöllisillä syillä. Siiankasvatus olisi hänen mukaansa käynyt ekologisesti kannattamattomaksi seemiläisten kansojen keskuudessa jo tuhansia vuosia sitten, ja siksi sikojen kasvatus kiellettiin. Aasian, juhtaeläinten, syöminen kiellettiin, koska sellaisesta olisi seurannut ”taloudellisia tappioita”. Ankerias julistettiin saastaiseksi, koska sillä ei ollut ruokataloudellista merkitystä. Vastaavista tietoisista hyötysyistä muinaiset intialaiset keksivät kieltää nautojen syömistä jne. (Harris 1982, 151–178). Saattaa olla, että jotkut liharuokatabut ovat alun perin perustuneet tällaisiin järkisyihin, mutta tämä ei selitä, *miksi* näitä potentiaalisia ruokia kohtaan tunnetaan voimakasta vastenmielisyyttä sukupolvesta toiseen. On olemassa kulttuureita, joissa aviorikos kielletään kuolemanrangaistuksen uhalla. – Mutta ei kai kukaan kuvittele, että tuollaisen kiellon takia ihmiset alkaisivat inhota lähimmäistensä puolisoita?

silmii. ”Mutta ennen kaikkea, kyyneleet eivät ole sukua ruoansulatukseen ja lisääntymiseen liittyville ruumiintoiminnoille. Siksi kyyneleet symboloivat sosiaalisia suhteita ja toimintoja näitä kapealaisemmin” (Douglas 1992, 125).

Tuntuu jotenkin tylyltä huomauttaa, että kyynelehtivän posken ja räkäisen nenän herättämät erilaiset tunteet johtuvat yksinkertaisesti siitä, että kyyneleet ovat steriilejä ja antibakteerista nestettä, kun taas toisen ihmisen räjä jotain aivan muuta. Kyyneleet eivät ole ainoastaan ”pesemisen symboliikkaa”, vaan ne ovat evoluution tuottamaa konkreettista pesemistä eli haitallisten aineksien ja parasiittien torjuntaa. Nenästä valuva räjä tai silmistä tihkuva räjä ovat taasen todennäköisiä merkkejä mahdollisesta parasiittitartunnasta. Räjä on hengitysteiden limakalvon yritys poistaa parasiittien saastuttamaa kudosta. – Tämän lisäksi limaneritys saattaa olla myös parasiittien ”kehittämä” oma strategia siirtyä uusiin isäntiin (Nesse & Williams 1994).

MISTÄ KASTIT OVAT PERÄISIN?

Mary Douglas väittää edelleen, että hindulainen kastisysteemi toistaa itsessään, jollakin tavalla, ihmisen ruumiintoimintoja. Hänen mukaansa hindulaisuus jakaa kaikki ihmiset puhtauden ja saastaisuuden eri asteisiin aina sen mukaan, kuinka kunkin yksilön tehtävä yhteiskunnallisessa työnsä liittyä johonkin ihmisruumiin toimintoon tai muistuttaa sitä. Ylimpänä ja muita puhtaampia ovat ne, joiden tehtävänä on ajattelu, kun taas halveksituimpia ovat ne onnettomat, joiden työnä on jätteiden käsittely (Douglas 1992, 123). Douglasin mielestä kunkin kastin työtehtävä kantaa mukanaan ”symbolista painoa”, joka aina kertoo kastin puhtauden asteesta. Alimpana ovat ”ruumiin kuona-aineiden poistotoimintoja” vastaavat ammatit, joita ovat esimerkiksi pesijät, parturit ja lakaisijat. Toiset saastaiset ammatit ovat puolestaan tekemisissä verenvuodatuksen tai alkoholin kanssa, tällaisia ovat nahkurit, sotilaat ja palmuviinin valmistajat (Douglas 1992, 127). (Arvelisin, että palmuviinin valmistus on jossakin vaiheessa haisevaa ja sottaista puuhaa eli että saastaisuuden syynä ei ole ”alkoholin” valmistus sinänsä, vaan palmuviinin mäskin laatuominaisuudet.)

Douglas on mielestäni taas oikeilla jäljillä ja melkein oikeassa. Mutta miksi eräät ruumiinto-

minnot ja asiat ovat ”saastaisempia” kuin toiset? Mikä on se mekanismi, jolla ”saastaisuuskäyttäytyminen” tuottaa kastien tapaisen historillisen ilmiön?

Buddhalaisuuteen on vuosisatoja kuulunut eläinten tappamisen karttaminen. Alun perin kyseessä oli eläimiä kohtaan tunnettu myötätunto. Westermarck kertoo seuraavaa (1984, 475; kursorivointi H. S.):

”Vaikka kala on Burmassa kansan tärkeimpiä ravintoaineita, niin kalastajaa halveksitaan. Ei kenties siksi, että hän tappaa muita eläviä olentoja, vaan koska hän on joka tapauksessa *säädyllisen yhteiskunnan ulkopuolella*. – Ja saa kärsiä raskaan ja hirveän rangaistuksen ennen kuin voi puhdistautua synneistä, joita hän tekee joka päivä. – Myös Tiibetissä on tapana kohdella kaikkia eläimiä lempeästi ja niiden surmaaminen on kielletty, paitsi jakkien ja lampaiden, joita käytetään ruuaksi. – Kylmän ilman alan takia liha on ruokavalion oleellinen aines, mutta teurastajia pidetään syntisinä; sen vuoksi he muodostavat Tiibetin *ylenkatsovimman kansanluokan*.”

Brahmanismin mukaan luontokappaleiden tappaminen voi alentaa sellaisen rikoksenteikijän *sekakastiin*. ”Monissa hinduissa lehmän teurastaminen herättää suurempaa suuttumusta kuin ihmisen tappaminen, ja siitä rangaistaan hyvin ankarasti, jopa kuolemalla” (Westermarck 1984, 475).

Ilmari Vesterinen (1987) puolestaan kertoo esimerkin Japanista. Japanilaiset ovat etnisesti ja kulttuurisesti yhtenäinen kansakunta, mutta heidän keskuudessaan asuu merkillinen halveksittu kasti tai parialuokka nimeltään burakulaiset. Muut japanilaiset pitävät heitä ”saastaisina” eivätkä halua olla heihin läheisessä kosketuksessa. Burakulaiset eivät kuitenkaan eroa muista japanilaisista ulkonäkönsä tai kieltensä perusteella.

Olin lukenut Vesterisen tutkimuksen burakulaisista kymmenisen vuotta sitten – eli muistikuvani olivat hämäriä. Steven Pinkeriä (1997) lukiessani päähäni pälkähti, että evoluutiopsykologinen selitys inhon tunteesta saattaa liittyä jotenkin siihen, miksi burakulaisia halveksitaan. Luin Vesterisen kirjan uudelleen ja uudesta näkökulmasta.

Burakulaisia on pidetty erityisenä ja halveksittavana kansanryhmänä jo ainakin tuhannen vuoden ajan. Muut japanilaiset ovat käyträneet heistä nimitystä ”eta”, joka tarkoittaa ”perin juurin

saastainen”, ”täynnä likaa”. Tätä sanaa käytetään yhä burakulaisten selän takana ja sillä voidaan yhä loukata burakulaista.

Vanhoina aikoina burakulaisia sorrettiin myös lakien avulla, mutta yhäkin heitä hyljeksitään ja kartetaan monin tavoin, vaikka heillä on ollut täydet kansalaisoikeudet jo pitkään. Burakulaiset eivät ole mitään syrjäseudun asukkaita, vaan heillä on omat nuhjuisen ja lohduttoman näköiset pientaloalueensa suurien kaupunkien ydinalueilla. Tokiossakin heitä on Vesterisen arvion mukaan noin 50 000–80 000.

Burakulaiset ovat ”hiljainen kansa”. He eivät korosta erityisyyttään vaatetuksen avulla tai muutoin. He tuntuvat itsekin häpeävän asemaansa ja salailevat alkuperänsä jos suinkin mahdollista. Burakulaisten paaria-aseman jatkuvuuden takeena on siis muiden karttava asenne. Burakulaisten syrjintä on käytännössä monipuolista mutta vai-vihkaista, syrjintää tapahtuu armeijassa, työpaikoilla jne. Kaikkein suurinta heidän syrjimisensä on kuitenkin avioliittomarkkinoilla. Jos joku burakulainen on onnistunut kätkemään taustansa ja päässyt avioitumaan ”oikean” japanilaisen kanssa, seurauksena on usein avioero. Tiedetään tapauksia, joissa burakulaiseksi paljastunut puoliso on tehnyt itsemurhan (Vesterinen 1987, 52–53).⁶

Oikea ja aito japanilainen on vain se, joka on viettänyt lapsuutensa japanilaisen yhteisön jäsenenä. Tätä ehtoa eivät Vesterisen mukaan täytä sen enempää vieroksutut korealaiskuiset kuin omiensa keskuuteen syrjityt burakulaiset.

Burakulaisilla on lisäksi vastassaan puhtauteen liittyviä käsityksiä ja tuntemuksia. ”Oikeat” japanilaiset nimittäin tekevät eron oman ja vieraan välillä: ”Vieraat tai ulkopuoliset koetaan epäpuhtaiksi. Näistä suhteista saadaan kaavaksi *omat: vieraat = puhtaat: epäpuhtaat*. Omat ja puhtaat ovat ihmissuhteiden verkostossa oman ryhmän jäseniä ja kuuluvat ensimmäiseen ja toiseen kategoriaan. Vieraat ja epäpuhtaat ovat kolmanteen kategoriaan kuuluvia ihmisiä, ulkopuolisia (Vesterinen 1987, 166).

Miksi burakulaiset koetaan likaisiksi? Vesterisen

⁶Vesterinen lainaa itsemurhan tehneen burakulaisten tytön jäähyväiskirjettä: ”Olen lähtöisin burakulaisperheestä. Olin toivonut pitää sen salaisuutena. Sen takia en palannut kotiin kanssasi. Nyt toivon, että nait sellaisen terveen ja hyvästä perheestä olevan tytön, joka miellyttää äitiäsi. Näkemiin.”

mukaan kaikki tätä kysymystä pohtiva tutkimus liittyy burakulaisten epäpuhtauden siihen, että nämä söivät liharuokia sellaisena aikana, jolloin suurin osa japanilaisista noudatti buddhalaisuuden mukana maahan tullutta lihansyönnin kieltä. Burakulaiset söivät ruokaa, jonka muut japanilaiset kokivat vastenmieliseksi.

Vesterisen oma teoria burakulaisten koetun epäpuhtauden alkuperästä liittyy heidän ammatteihinsa: burakulaiset ovat nimittäin teurastajia, nahkureita ja suutareita! – Vielä tänä päivänä 90 % Tokion nykyreistä, karvareista ja muista nahanvalmistuksen ensivaiheiden tekijöistä on burakulaisia. Burakulaisten asuinalueella on paljon vuotia leikkaavia ja myyviä verstaiteja. ”Hiljaiset japanilaiset” tekevät siis muiden karttamia ja saastaisena pitämiä töitä.

Entisinä aikoina sotilassäädyn ja burakulaisten välillä oli vastavuoroinen vaihtosuhde. Burakulaiset toimittivat sotilaiden tarvitsemat monenlaiset nahkavarusteet, satulat jne. Sotilaat puolestaan takasivat burakulaisille nahanvalmistuksen monopolin. – Vaikka lihaa ei enää syötäisikään, pysyi nahka silti korvaamattomana materiaalina. Vaikka palveluksia näin vaihdettiin, ei tytärtä koskaan annettu vaimoksi tällaisen luokkarajan ylitse.

SAASTAISUUDEN INTERNATIONAALI

Vesterinen (1987, 189–191) liittyy japanilaisten nahkurikastin osaksi laajalti levinnyttä traditiota, sillä vastaavia halveksittuja kasteja löytyy muualtakin.

”Koreassa näistä ihmisistä käytetään nimitystä *paekchong*. Heillä on paljon yhteistä burakulaisten kanssa. He asuvat eristyksissä kaupunkien laitamilla ja kyläliepeillä, alueilla, jotka eivät ole kelvanneet muille. Ja aivan niin kuin Japanissa, eivät myöskään Korean kastittomat voineet aterioida pääväestön edustajien kanssa eivätkä mennä näiden kanssa naimisiin – *Paekchongeja* kohdeltiin siis lähes samoin kuin burakulaisia ja heidän ammattinsa olivat myös samoja; he olivat lihakauppiaita, teurastajia, nahkureita.”

Myös tätä korealaista ammattikastia kohdellaan yhä halveksivasti.

Tiibetin likaisen kastin nimi on *ragyappa*. Siihen kuuluvien tehtävänä on ”korjata kadulta kuolleet eläimet, toimia teurastajina ja muissa tehtävissä, joissa joudutaan veren ja kuoleman

kanssa tekemisiin”. Ragyappojen asuinalueiden sanotaan olevan pelottavan saastaisia ja löyhkään teurastetuille eläimille, ja heidän rakennuksensa on koristeltu teurastettujen eläinten luilla (Vesterinen 1987, 191).

Ilmari Vesterisen maailmanmatka jatkuu (1987, 192):

”Bengalissa hindut pitävät nahkatyöläisten työtä saastaisena. Somaliassa halveksitaan satulaseppiä. Pojan on kuitenkin jatkettava isänsä työtä. Satulaseppät asuvat kyläliepeillä – Eri puolilta Arabiaa on tietoja, että teurastajan työtä pidetään saastaisena, ja että pääväestö halveksii sitä – Tällaisia tietoja voisi luetella helposti enemmänkin, mutta nämäkin melko umpimähkään poimitut esimerkit riittävät osoittamaan, että teurastajan, nykyisin, nahanmuokkaajan ja nahkurin ammatin harjoittajat muodostavat useissa kulttuureissa halveksittavan kastin, joka ei ole työnsä takia muiden kanssa tekemisissä.”

Vesterinen toteaa edelleen, että kaikkia näitä kulttuureita yhdistää yksi asia: Ne ovat kaikki luokkayhteiskuntia, joissa asemat periytyvät! Intia on hyvä esimerkki tällaisesta. Suurena ja arvoituksellisena poikkeuksena Vesterinen mainitsee Kiinan, jossa hierarkia ei ollut perinnöllinen, vaan mandariinilaitoksen takia suhteellisen avoin ja meritokraattinen, eivätkä luokkien väliset rajat olleet niin jyrkkiä kuin naapurikulttuureissa (Vesterinen 1987, 193).

SAASTAISUUDEN KULTTUURINEN TARTUNTA

Mistä tässä kaikessa on kysymys? Ilmari Vesterisen mielestä japanilainen nahkureiden halveksiminen on kulttuurista lainaa. ”Nahkureiden halveksiminen muodostaa yhtenäisen piirteiden summan, piirrekompleksin, jossa halveksiminen on tarttunut läheisestä ammatista toiseen: teurastaja → nykyri → nahkuri → jalkineiden, rumpujen, jousien valmistaja. *Koko kompleksi on saattanut lainautua yhtenäisenä*” (Vesterinen 1987, 194; kursivointi H. S.).

Vesterinen toteaa yleistään, että koko Itä-Aasiassa tunnetaan nykyreiden ja nahkureiden halveksunta mutta että tuolla alueella on myös muita yhteisiä kulttuurisia elementtejä, kuten buddhalaisuus, hallinnon rakenne, riisinviljely ja sen luoma yhteistyö, sekä vielä eräitä muita piirteitä. Vesterinen ehdottaa, että kussakin maassa on ol-

lut jo valmiina erillisenä pysyttäytyviä ryhmiä, ammatteja tai suljettuja avioliittomarkkinoita. Ja sitten näihin jo valmiiksi erillisiin ryhmittymiin on vain alettu suhtautua vihamielisesti muualta omaksutun kulttuurisen mallin mukaan.

Itse olisin taipuvainen ehdottamaan, että saastuttavaksi koettu paarialuokka ilmaantuu aina sinne, mihin eläinperäisen ruoan vieroksuminen leviää ja missä teurastus ja nahanvalmistaminen ovat erityisiä suljettuja ammatteja. Ehdottamani evoluutiopsykologinen selitys ei tietenkään ole Ilmari Vesterisen ajatusten ja tutkimusten kritiikkiä – päinvastoin. Mielestäni evoluutiopsykologiset tiedot inhon tunteesta tukevat ja täydentävät Vesterisen ajatuksia ja teoriaa. Inhonpsykologia pystyy selittämään, miten tuollainen Vesterisen kuvaama kulttuurinen ”kompleksi” jäsenyyden ihmisten mielisissä ja miten voimakkaat vastenmielisyyden tunteet voivat kerran synnyttyään ikään kuin kopioitua sukupolvelta toiselle.

Ensimmäisessä vaiheessa Japani oli yhteiskunta, jossa oli tietyt luokat ja ammattikunnat. Sitten japanilaiset ryhtyivät buddhalaisuuden vaikutuksesta kasvissyöjiksi. Tästä uskonnollisesta syystä vanhemmat lakkasivat tarjoamasta liharuokaa lapsilleen. Eikä muuta sitten tarvittu! Muuttamassa sukupolvesta syntyi kuin itsestään itseään uusintava motiivi, eli eläintuotteiden kanssa tekemisissä olevat ihmiset alkoivat tuntua jotenkin likaisilta. ”Puhtaita” töitä tekevät japanilaiset alkoivat kokea ”puhtautta” ja ”saastaisuutta” uudella tavalla ja uusissa yhteyksissä. Nahkatuotteita tarvittiin yhä, mutta niiden valmistajat alkoivat tuntua saastaisilta, koska he olivat kosketuksissa teurastamisen, nylkemisen, karvaamisen ja paritsemisen kanssa.⁷

Kun Vesterinen esittää, että karttaminen ”tarttuu” johonkin ammattiin, kyseessä on jälleen havainto, jonka inhonpsykologia pystyy selittämään. Jos ihmislaji olisi yksinomaan kasvissyöjä tai pystyisi syömään mädäntyneitä raatoja kuten korppikotka tai hyeena, meiltä puuttuisi kokonaan kyky kokea likaisuutta, saastaisuutta tai taruntaa. Samoin inhon ja likaisuuden kokemuksen psykologia selittää mielestäni sen, miksi ”ylemmät” tai ”puhtaammat” eivät avioitu ”likaisten” kanssa. Pelko saastaisten tartuttavasta vaikutuksesta tekee vuorenvarmasti myös joidenkin ammattien yhdistämisen mahdottomaksi. Arvelisin, että ”oikeat” japanilaiset eivät ostaisi ”saastaisten” burakulaisten leipomaa leipää. Eli eräiden ammattirajojen ja töiden periytymisellä on kohta-

lonyhteys, sillä ”saastaiset” ammatit ovat periytyviä, koska ”saastaiset” vanhemmat synnyttävät ”syntymästään saastaisia” lapsia.

Eli edellä mainitut psykologi Paul Rozinin ”sympaattisen magian” säännöt toimivat: *Tarttuvuuden laki*: se, mikä on ollut kerran jonkin inhottavan yhteydessä, säilyy aina inhottavana. *Samanlaisuuden laki*: samanlaisuus tuottaa aina samanlaisuutta.

DOUGLASIN SYSTEEMIEN BIOLOGISET JUURET

Mary Douglas olettaa, että kulttuurit, kaikkine symboleineen ja struktuureineen, ovat salaperäisiä, ihmisen käyttäytymistä hallitsevia ”ulkoisia” pakkomielleiden vyyhtejä. Eikö tämä ole kulttuurista determinismia? Olen ollut havaitsevinani, että ihmisillä on tunteenomainen vastenmielisyyden kaikkia ns. ”vapaan tahdon” kiistäviä sosiologisia teorioita kohtaan, riippumatta siitä kuinka hyvin tai miten tuollaiset teoriat on kulloinkin perusteltu.

Douglasin teoriat kastilaitoksesta vaikuttavat aukottoman deterministisiltä. Siksi tuntuukin helpottavalta huomata, että hänen ruumiillisuuden sosiologiansa ja sen mukainen kulttuurinen saastaisuuskäyttäytyminen eivät pysty alistamaan täydellisesti edes intialaisia. Intialainen kastilaitos ei Douglasinkaan mukaan pysty pestyssä pelkkien symbolisten systeemien varassa, sillä myös santarmeilla on kysyntää. Viime kä-

⁷Läntisessä Suomessa ei syöty hevosen lihaa, mutta kuolleen hevosen nahka otettiin talteen. Kiertelevä hevosennylkyri oli kaikkein halveksituin ammatti. Muistan lukeneeni jostakin, että hevosennylkyri ei saanut syödä talonväen kanssa samassa pöydässä ja että kukaan ”kunniallinen tyttö” ei voinut ajatellaakaan menevänsä avioon sellaisen kanssa. Tällainen perinne kertoo jotakin kastilaitoksen psykologiasta.

Romaniheimme on alun perin Intiasta tänne valtanut kasti. Kaksituhatta vuotta vanhoissa intialaisissa laeissa määrättiin romanien esi-isät eräiden muiden halveksimien ammattien harjoittajiksi. Kun romanikansa sitten saapuivat Eurooppaan, niin sen perinteiset ammatit ”sattuivat olemaan juuri niitä”, joita myös eurooppalaiset pitivät halveksuttuina tai jopa kiellettyinä (Grönfors 1981, 18–20). ”Tällaisia ovat esimerkiksi pyövelin, kuoharin, nahkojen nylkijän ja haudankaivajan ammatti.” Mainituista ammateista Suomen romanit ovat aikoinaan harjoittaneet merkittävästi ainoastaan eläinten kuohitsemista (Grönfors 1981, 76).

dessä Intian kastittomat pidetään kurissa yhteiskunnallisin pakkotoimin ja talouden pysyvien rakenteiden voimin. Douglas kertoo myös, että aina kun kastihierarkian rajapinnat ovat uhatuina, ylempät ottavat avukseen ajatukset alempien saastuttavuudesta antaakseen oikeutuksen vallitsevalle yhteiskuntajärjestykselle (Douglas 1992, 139).

Olen edellä esittänyt, että kastilaitoksella on juurensa ihmisluonnossa. Mutta ihmisluonnossa on niin paljon muutakin. Sieltä löytyy myös se, että vaikka sorto jatkuisi vuosisatoja, niin halveksituilla on taipumus kieltäytyä heille ylempien taholta tarjotuista määritelmistä. Ihmislaji saa helposti päähänsä moraalialia ja asian tilojen oikeutusta koskevan kysymyksen: ”Mitä olen tehnyt, jotta ansaitsisin tällaisen kohtalon?”. Erik Allardt puhui luennoillaan George Homansin ”vihaisuushypoteesista” eli siitä, että me ihmiset suutemme, kun huomaamme muiden hyötyvän kustannuksellamme (Allardt 1966, 33–42). Vastavuoroisuuden psykologia kaikkine siihen liittyvine tunteineen on moraalimme myötäsintynen perusta (vrt. Alexander 1987; Frank 1988; Sarmaja 1997; Trivers 1971; Westermarck 1933).

Helsingin Sanomissa oli pikku artikkeli intialaisesta Amar Singh -nimisestä miehestä, joka oli vierailull Suomen Vantaalla (Suuronen Katri, HS. 14.12.1999). Artikkelialia alkoi kertomalla, että Singhille oli ollut ylitsevuotavan ”onnellinen kokemus” nähdä vantaalaiset pihatalkoot: kaikki olivat haravoineet. Intiassa lakaisevat vain kastittomat, Vantaalla lakaisivat kaikki! Amar Singh koki näkemänsä pihatalkoot esimerkkinä oikeudenmukaisuudesta ja näytti suomalaiselle toimittajalle ylpeänä rintansa arpia, joita hän oli saanut ylempien kastien edustajien kanssa käymissään tappeluissa.⁸

Amar Singhin kokeman onnen selittää se, että hän kuuluu kastittomiin, hän on dalit. Hän on kuitenkin merkittävä mies, sillä hän toimii Delhin julkisen sektorin siivoojien satatuhattajäsenen ammattiuunionin johdossa.

⁸Benaresin kadunlakaisijat ovat valmiita kostamaan kiihkeän väkivaltaisesti muiden mielestä mitättömän tuntuisen loukkauksen. Kastittomillakin on elämänpääpiiri, jossa he kokevat olevansa kaltaistensa kanssa vertaisia. ”Tässä on kunnia kyseessä”, on yksi lakaisijoiden useimmin toistama sanonta (Searle-Chatterjee 1979, 285).

”Virallisesti kastilaitos on poistettu Intiasta, mutta käytännössä se on Singhin mielestä vain entisestään voimistunut. Vaikka kastiton, dalit, olisi saanut kuinkakin koulutusta, niin kastistaan hän ei pääse ikinä eroon. Singh kertoo, että mikään laki ei estäisi häntä perustamasta ruokakauppaa – mutta kukaan ei tulisi ostamaan sieltä. Maaseudulla dalit voi yhä joutua kylän raitilla kulkiessaan sitomaan taakseen luudan, joka lakaisee hänen jalanjälkensä. Kaulalla pitää olla saviruukku, johon sylki tippuu, jotteivat yläkastiset vain joudu heidän kanssaan mihinkään tekemiseen. Kaupungissa tilanne on parempi, mutta silti Delhin kaupunki asuttaa yhä dalitit kaatopaikalle.”

Amar Singh kuuluu kadunlakaisijain ammattikuntaan, mutta hän ei ole teurastaja tai nahkuri kuten japanilaiset burakulaiset. Mutta silti hänen muissa herättämällään inholla on yhteys eläinperäisiin aineksiin. Jos kosketuksessa tarttuvaa mikrobeja ei olisi koskaan ollut olemassa, ei evoluutio olisi voinut tuottaa mieleemme kykyä erottaa ”puhtautta”, ”likaisuutta” tai ”saastaisuutta”. Jos noita haitallisia pieneliötä ei olisi ollut olemassa, emme myöskään voisi kokea sitä rauhoittavaa ja helpottavaa tunnetta, jonka peseytyminen suo.

Ilman noita suuaukkoamme uhkaavia mikrobeja meillä ei olisi voimakkaasti tunteellista ajatusta tai kulttuurista ideaa siitä, että pienikin kontakti toiseen ihmiseen on ”saastuttava”, mikäli tuo toinen ihminen on vaikkapa vain ajatuksellisesti yhdistettävissä johonkin saastaisuuden lähteeseen. Ilman luontaista mikrobikauhua me voisimme tietenkin ymmärtää, mitä on epäjärjestys ja että on ikävää kompastua lattialla lojuviin esineisiin, mutta lattiaan kohdistuvaa ”likaisuuden” kokemusta meillä ei voisi olla. Ilman luontaista mikrobikauhua meillä ei voisi olla tunteenomaisista kokemuksta siitä, että haarukasta ravintolan lattialle pudonnut pitsanpala muuttuu silmänräpäyksessä vastenmieliseksi ei-syötäväksi ainekseksi. Mary Douglasin tutkiman ”saastaisuuskäyttäytymisen” juuret ovat ihmismielen myötäsintyisissä taipumuksissa ja tunteissa, käsitteilmöjen ”symboliset systeemit” ovat sitten näiden psykologisten syiden kulttuurisia ja historiallisia ilmauksia.

OVATKO INHOTTAVAT IHMISET HUONOJA IHMISIÄ?

Varastaminen – oman yhteisön jäseneltä – tuo

mitaan kaikissa kulttuureissa, sillä henkilökohtaisen omistamisen tunne on osa ihmisluontoa. Ihminen puolustaa omaansa, vaikka hän ei omistaisi muuta kuin työvoimansa. Olemme taipuvaisia kokemaan suuttumusta, jos varkaus kohdistuu meihin itseemme. Mutta olemme taipuvaisia kokemaan rankaisevaa suuttumusta myös silloin, kun näemme jonkun varastavan joltakin toiselta. Moraalisiin tunteisiin liittyy eräänlainen puolueettomuus ja pyyteettömyys. Varastamisen herättämä rankaiseva suuttumus liittyy sosiaalisten vaihtosuhteiden oikeudenmukaisuutta koskevaan moraaliiin (Westermarck 1926, 1–71).

Mutta ihmismieli on taipuvainen näkemään ”moraalikysymyksiä” myös sellaisissa yhteyksissä, joilla ei ole mitään tekemistä oikeudenmukaisuutta koskevan moraalien kanssa. Me haluamme rangaista myös henkilöitä, jotka tekevät meissä inhoa herättäviä tekoja tai ovat ”inhottavia”. Teemme ns. naturalistisen virhepäätelmän aina, kun oletamme, että se, mikä on ”luonnollista”, on myös moraalisesti hyvää. Tai kääntäen: se, mikä on ”luonnotonta”, on myös moraalisesti pahaa. Ihmismieleen sisältyy myös suuri viehtymys toisenlaiseen virhepäätelmään: sellainen asia, joka herättää mielessäni vastenmielisyyttä, on myös jotenkin moraalisesti vääriä. Mieleemme tällaista taipumusta voitaisiin ehkä kutsua *inhoon perustuvaksi moraalituomioksi*.

Erilaisuus, joka koskee seksuaalisuutta, tyyliä, tapoja tai mielipiteitä, koetaan usein myös vastenmieliseksi (Westermarck 1936, 213):

”Vastenmielisyyttä, jota ihminen kokee epätavallista kohtaan, johtaa usein käsitykseen, että tuo epätavallisuus on moraalisesti väärin. Ja niin käyttäytyminen, joka muissa suhteissa on mitä viattominta, saa ihmismielet täyteen inhoa tai kauhua. Tällöin voi ihminen kokea yhtä suurta suuttumusta kuin omaisuuteen tai kunniaan kohdistuva teko herättäisi.”

Seksaalimoraalista puhuessaan muutoin niin optimistinen Westermarck ei peittele sitä tosiasiaa, että ihmisen moraalisen käyttäytymisen taustalla vaikuttaa voimakas taipumus laumasieluisuuteen. Muurahaiset suuttuvat pelkästään sen takia, että oman pesän toiset muurahaiset ovat suuttuneet jostakin. Myös simpanssilauuma suuttuu kuullessaan jonkin jäsenensä vihaisen huudon, vaikka niillä itsellään ei ole aavistustakaan syystä, josta tuo huutaja oikein oli suuttunut. ”Samoin rai-

vostunut väkijoukko raivoaa, koska muutkin raivoavat, tuskin kukaan vaivautuu kysymään, että minkä vuoksi” (Westermarck 1936, 212).

Sellaiset toista kohti singotut sanat kuin ”muraaja” ja ”varas” eivät ainoastaan välitä informaatiota vaan myös moraalisen tuomion. Tällaisen tuomion voi myös liittää jonkun seksuaalisuutta koskeviin luonnehdintoihin (Westermarck 1936, 212). Westermarck tarkoittaa sellaisia sanoja kuin ”homo” tai ”huora”. Tähän listaan voidaan epäilemättä lisätä sellaiset informatiiviset sanat kuin ”saastainen” ja ”likainen”. Westermarck oli ehkä ensimmäinen, joka tajusi inhoon perustuvan moraalituomion yleisyyden ja psykologisen perustan. Hänen yli sata vuotta vanhat oivalluksensa ja havaintonsa saavat voimakasta empiiristä tukea Paul Rozinin tutkimuksista, jotka koskevat sitä, miten vastenmielisyyden tunteet johtavat joidenkin asioiden ja ihmisten moraaliseen tuomitsemiseen – ja myös toisinpäin (vrt. Rozin 1999).

Ihmismielelle näyträä olevan vaikeaa pitää moraalialta, seksuaalisuutta ja hygienialta koskevat tunteukset erillään toisistaan. Meidän lajimme käyttää suurelta osin samoja inhoon liittyviä tunteuksia, oli kyseessä sitten sisäsiitoksen, ruokamyrkytyksen tai bakteeritartunnan estäminen. Jo Darwin (1965, 255) huomasi, että ihmisen halveksuntaa osoittavat ilmeet ja eleet kohtelevat toista, ”kuin tämä olisi likaa”. Ei ihme, että ihmislajilla on taipumus moraalialta koskevaan tyyritykseen.⁹

KAUHEA JOSKIN ON PUHDISTUSTYÖMME...

Ilmari Vesterisen hienon Japania koskevan tutkimuksen suurin puute – erityisesti hänen oman

⁹Ilmeisesti myös uskonnolliset käsitykset ”pyhydestä” ovat yhteydessä puhtauden ja likaisuuden psykologiaan. Esim. kristillinen sakramentti kaste on luonteeltaan puhdistautumisriitti siitä, mitä pidetään moraalisesti likaisena. Myös ehtoolliseen liitetään joskus syneistä puhdistautumisen ajatus. Mooseksen kirjasta löytyy myös ajatus, että synnytyksen jälkeen nainen on ”saastainen” ja että hänen täytyy ”sovittaa” tämä saastaisuutensa. Eli likaisuus ja moraalinen syyllisyys näyttävät olevan emotionaalisesti läheisiä kokemuksia. Myös perinteisessä romanikulttuurissa hyveellisyyteen liittyvät paitsi oikeudenmukaisuus ja epäitsekkyys myös se, että noudatetaan tunnollisesti seksuaalisuutta ja puhtautta koskevia tabukäsityksiä.

teoriaansa kannalta – on se, että hän jättää tutkimuksensa ulkopuolelle lähes kokonaan pohdinnan siitä, mitä valtaväestön mielessä liikkuu silloin, kun se on kosketuksissa burakulaisen kanssa.

Mitä liikkuu ihmisen mielessä, kun hän inhoaa jotakin, tuntee jonkin asian likaiseksi tai saa vastustamattoman halun peseytyä oltuaan kosketuksissa ”saastaisten” kanssa? Miltä tuntuu syödä samassa pöydässä saastaisen kanssa? Miltä tuntuisi antaa oma tytär vaimoksi...

Näitä ajatuksia testaan usein, kun istun kolmosen raitiovaunussa kotikaupungissani Helsingissä. Paljon puhuttu syrjäytyminen on aistein havaittavaa. Lama-aikana syntynyt 90-luvun uuskurjalisto haisee ja tuntuu välillä niin saastaiselta, ettei hengitys tahdo kulkea. Niiden kosketus tuntuu kuvottavalta, niiden jäljiltä ei halua istua sille paikalle, jolta sellainen on juuri noussut. On inhottavaa koskea tankoa, jota sellainen on juuri kahminut saastaisella kädellään. Mutta niiden haju on sittenkin kaikkein kauheinta!

Eräänä päivänä istuessani raitiovaunussa tein hienon keksinnön. Uuskurjille pitäisi perustaa suuri ja hieno sauna, kauneuden hoitola ja vaatteiden huolto! Sitten niille maksettaisiin viinipullollisen hinnan verran palkkiota siitä, että ne suostuisivat tällaiseen desinfiokuvaan toimenpiteeseen. Näin kadulla ja raitiovaunuissa toikkaroisi vain hyvän hajuisia uuskurjia. Myös uuskurjilla itsellään olisi parempi mieli, eihän varmaankaan ole mukavaa herättää inhon tunnetta muissa ihmisissä? – Tietenkin ne tajuaavat, että me puhtaasti inhoamme niitä paskiaisia. Mutta puhtaasti uuskurja herättäisi myös paljon vähemmän rankaisevaa vihamielisyyttä. Juokoot ja kuolkoot, kunhan eivät haise!

Moraalisesti valistunut ihminen ymmärtää, että on oikeutettua tuntee vihamielisyyttä toisia ihmisiä kohtaan vain silloin, kun he ovat syylistyneet johonkin epäoikeudenmukaiseen tekoon – jos aina silloinkaan. Se, että lähimmäisemme haisee, kuolaa, örisee tai kantaa likaisia vaatteita, ei tarkasti ottaen anna aihetta hänen rankaisemiseensa.¹⁰

SIVEELLISET LOKATAHRAT...

”Ryssän inha lemu tunkeutui sieraimiini – –.”
Lainaus on näyte lapsuuteni aikaisesta poikakirjasta. Tällaiset lauseet jäävät kerralla mieleen. Seuraava lause voisi olla vaikkapa: ”Poistin varmistimen kivääristäni – –”. Sukupuolisuuksen liittyvät

taikauskaiset ja tunteenomaiset käsitykset ovat yksi luku ihmiskunnan typeryyden ja julmuuden historiaa. Maailmassa on yhä maita, joissa homoseksuaaleja urkitaan, ruoskitaan ja vangitaan valtion toimesta. Mutta kokonaisten ammattikuntien, kansojen tai rotujen inhoaminen ja halveksunta on johtanut aivan yhtä hirvittäviin, mutta mittakaavaltaan vieläkin suurempiin julmuuksiin. Jonkin yhteiskunnallisen ryhmän sortamiseen tai tuhoamiseen on olemassa monenlaisia motiiveja, kuten kostonhalu, toisen omaisuuden ryöstäminen tai työvoiman riistäminen, uskonnollinen erilaisuus, tuhatvuotisen valtakunnan odotukset tai yksinkertaisesti oman ryhmän etu, vain joitakin tärkeimpiä mainitakseni. Mutta *kykymme kokea lajitoverimme ”saastaisina” antaa julmuudellemme ja typeryydellemme aivan erityisen ominaislaadun.*

Adolf Hitler tarjoaa hyvän esimerkin ihmismielen taipumuksesta kokea likaisuus ja moraalitoisiinsa läheisesti liittyvinä asioina. Osin omaelämäkerrallisessa teoksessaan ”Taisteluni” Hitler esittelee itsensä harkitsevana ja ”tieteellisenä antisemiittinä”. Hänen kuvauksensa omasta kääntymyksestään juutalaisvihaajaksi on malliesimerkki ”inhoon perustuvasta moraalituomiosta”. On vaikea tietää, kokiko Hitler todella oikeasti muistelmissaan kuvatut tunteet vai tiesikö kokeuksesta, että tietynlaiset mielikuvat löytäisivät lukijoissa vastakaikua. Hitler mainitsee ensiksi, että juutalasiin liitetään yleensä kaksi asiaa: ”korkea siveellinen taso sekä puhtaus”. Moraali ja fyysinen puhtaus näyttäivät siis kytkeytyvän Hitlerin mielestä toisiinsa aivan kuin itsestään. Vastaavasti nämä kaksi asiaa ovat yhdessä silloin, kun kokemus juutalaisista muuttuu kielteiseksi. Hitler johdattaa eräässä tilanteessa nuoruutensa Wienissä kokemansa likaisuuden tuntemukset suoraan juutalaisen kansanryhmän moraaliseen tuomitsemiseen.

¹⁰Olen havainnut, että monilla uuskurjilla on rasistisia mielipiteitä, joita he tarjoilevat joskus raitiovaunun muille matkustajille. On mielenkiintoista huomata, kuinka helposti minut tällöin voi saada lähes väkivaltaisen vihan valtaan. Olen kaksi kertaa kommentanut yksin ja omin avuin tuollaisen avuttoman mielipiteitään laukovan rappiokansalaisen raitiovaunusta. Kerran heitin kiihdyksissäni ulos miehen, joka oli huoritellut kahta venäläistä naista. Toinen kurja astui ulos, koska erehtyi jankuttamaan keskenkasvuille somalipojalle, että ”kaikki neekerit on apinoita”. On mielenkiintoista huomata, miten helposti sitä suuttuu tuollaiselle uuskurjalle – itseään heikommalta.

seen. Tämä yhdistäminen tapahtuu jopa samassa lauseessa (Hitler 1941, 69; kursivointi H. S.):

”Ylipäänsä tuon kansan (juutalaiset) siveellinen ja muu puhtaus oli asia sinänsä. Etteivät nuo ihmiset olleet ainakaan veden suosijoita, sen näki jo heidän ulkoisesta olemuksestaan, valitettavasti silmät ummessakin. Useinkin myöhempinä aikoina pyrki niiden kaupuniekkojen haju etomaan mieltäni. Lisäksi vielä epäsiisti asu ja kaikkea muuta kuin sankarimainen olemus. Tuo tuollainen ei voinut enää olla kovin viehättävää; mutta kerrassaan vastenmieliseksi he pakostakin muutuivat, *kun heidän ruumiillinen epäsiisteytensä lisäksi yhä äkkiä huomasi tuon valitun kansan siveelliset lokat.*”

Hitlerin mielen ja sierainten kokemaa inhoa kuvastaa myös seuraava luonnehdinta juutalaisten suhteesta kulttuuri-instituutioihin (Hitler 1941, 69; kursivointi H. S.):

”Oliko olemassa mitään sellaista likaisuutta tai hävyttömyyttä muodossa missä tahansa, varsinkaan kulttuurielämässä, missä ei olisi ollut ainakin yksi juutalainen mukana? Kun vain varovasti puhkaisi tuollaisen mätäpaiseen, löysi sen sisästä – *niinkuin madon mätänevästä ruumiista* – usein äkkiä valoon joutuessaan häikäistyneen pikku juutalaisen.”

”INHOISTAMINEN”

Hitler ei ollut yksin. Samaan aikaan toisaalla bolševistinen diktatuuri osasi myös liittää inhon ja moraalisen tuomion saumattomasti toisiinsa. ”Kommunismmin mustasta kirjasta” (Courtois 1999) voimme lukea, millaisia sanakuvia bolševikkivalta liitti kansalaisiin, jotka olivat sen vainon kohteena. Lenin kutsui käskykirjeissään vastustajiaan ”verenimijöiksi”, ”rikkaiksi sekasikiöiksi” ja ”pohjasakaksi”. Toveri Kirov puhui puolestaan valkokaartilaisista ”täinä”, ja lakkoilevat työläiset olivat hänen mielestään ”myrkyllisiä keltaisia loisia”. Kun nämä ”loiset” sitten vangittiin, niin heidän kuului oikeuden edessä kutsua itseään ”saastaisiksi ja rikollisiksi koiriksi”. Kirjassa tällaista kielenkäyttöä luonnehditaan ”epäinhimillistämiseksi” ja ”eläimellistämiseksi”.

Tällaisesta luonnehdinnasta puuttuu kuitenkin oleellisin, sillä bolševikkien käyttämät kielikuvat oli tarkoitettu herättämään kuulijoissaan inhon ja saastaisuuden tunteita. Kun bolševikkipropagan-

distit mainitsevat eläimiä, nämä eläimet esiintyvät nimenomaan saastaisissa rooleissa: raatoina, syöpäläisinä ja tarttuvina tauteina. Koirahan on useimpien mielestä viehättävä eläin, mutta joillakin inhopropagandan mausteilla siitä saadaan loihdittua inhoa herättävä olio. Mielestäni niin hitleriläisten kuin bolševikkienkin kielenkäytön tavoite ja saavutus oli kohteidensa ”inhoistaminen”, ei eläimellistäminen.

Bolševikki Andrei Vyshinskyllä oli päärooli useissa kuuluisissa teatterioikeudenkäynneissä. Seuraava replikki puhuu puolestaan (kursivointi H. S.):

”Ampukaa nämä *vesikaubuiset koirat*. Kuolema tälle joukkioille, joka piilottelee kansalta petomaisia hampaitaan ja kotkan kynsiänsä. Alas *korppikotka* Trotsky, jonka suusta *tihkuu verinen myrkyä*, joka *mädännyttää* Marxin suurenmoisen aatteen. Pysykäämme turvassa näiltä valehtelijoilta, turvassa näiltä jotka julkeavat tanssia *mädäntyneen raadon* ympärillä! Murskatkaa nämä *viheliäiset eläimet!* Tehkäämme kerralla selvää näistä kurjista *kettujen ja sikojen sekasikiöistä*, näistä *haisevista raadoista!* Pankaamme lopullinen piste heidän vastenmieliselle rääkymiselle! Tuhotkaamme perin juurin kapitalismin *hullu koira*, joka haluaa repiä kappaleiksi neuvostovaltion kukkasen. Tunkekaamme heidän johtajiamme kohtaan tuntema viha takaisin heidän omaan kurkkuunsa!”

Ihmiskunnan historia opettaa, että mikäli tarkoituksena on ollut jonkin ihmisryhmän totaalinen sortaminen tai jopa tuhoaminen, niin yleinen mielipide on voitu kääntää tällaiselle projektille suosiolliseksi, mikäli vain on osattu nostattaa yleinen inhon tunne kyseistä ihmisryhmää kohtaan. Käyttökelpoista mielenkuvastoa ovat tällöin olleet likaisuuteen, raatoihin ja tarttuviin tauteihin viittaavat ajatukset. Slobodan Milosevic käytti syksyn 2000 presidentinvaalin kampanjassaan vastustajansa Kostunican kannattajista luonnehdintoja ”rotat, kanit ja hyeenat”!

INHOTTAVA SOSIOLOGINEN TEORIA

Kaikkein väärämielisimmillä inhimillisillä instituutioilla ja teoilla on siis jotakin tekemistä sen kanssa, että me ihmiset satumme olemaan kaikkiruokainen eläinlaji. Kaikkiruokaisuudesta seuraa taipumus inhota ja vihata viattomia lajitovereita! – Onpa hirveän inhottava ajatus. Myön-

nän, että en ole koskaan nähnyt yhtä vastenmielistä sosiologista teoriaa. Sitä paitsi olen jättänyt tästä luvusta pois eräitä aiheita ja aineistoja, en pelkästään siksi, että ne olisivat liian ahdistavia tai inhottavia lukijalle, vaan siksi, että näin inhottavista asioista kirjoittaminen on itselleni ahdistavaa ja vastenmielistä. Kun muutama vuosi sitten kirjoitin katumuksen ja anteeksiannon tunteista, liikutuin muutaman kerran silmäni kosteiksi. Tämä juttu taas on esimerkiksi vaikeuttanut porsaan- kyljysten nielemistä.

Mary Douglasin teoria selittää ”saastaisuuskäyttäytymistä”, ikään kuin se olisi välttämätön seuraus kulttuuristen ja symbolisten maailmojen rakentumisista. Masentava kuva yhteiskunnasta. Mutta onko tässä artikkelissa esitetty näkemys sen lohdullisempi? Ne psykologiset syyt, jotka tekevät edellä esitetyn raadollistavan inhopropagandan tehokkaaksi tai jotka pitävät yllä ja uusintavat burakulaisten halveksimista, ovat yhä keskuudessamme täällä ja tänään. Olemmeko me ihmiset tuomitut elämään ikuisesti oman typeryytemme vankina?

Tätä artikkelia kirjoittaessani koin omakohtaisesti sen, miksi television uutislähetyksissä täytyy olla loppukevennys. Uutisten sisältämät asiat nostavat mielessämme ahdistusta, niissä on sortoa, sota, onnettomuuksia ja ruumiita. Vaikka uutisissa ei koskaan näytetäkään suomalaisia ruumiita, nuo ulkomaisetkin muistuttavat ikävällä tavalla kuolevaisuudestamme ja siitä, että maailmassa tapahtuu ikäviä asioita ihan oikeasti. Ahdistavat mielialat häipyvät kuitenkin mielestämme, mikäli vain saamme uutisten lopuksi olla hetken todistamassa, että Korkeasaareen on syntynyt uusia leijonanpentuja tai että jossain kukkivat jo leskenlehdet. – *It's a wonderful life!*

Entäpä jos maailman kansat lakkaisivat inhoamasta toisiaan? Aina kun ylemmät huomaavat, että alempien läsnäolo samassa ruokailutilanteessa alentaa heidän ruokahaluaan, on tilanteessa mukana kastilaitoksesta tuttuja tunteita. Muinaiset spartalaiset pitivät yllä kansalaisten keskeistä tasa-arvoa yhteisillä aterioilla, siis tietenkin vain

vapaat kansalaiset. Erilaiset kommunistiset utopiat ovat yrittäneet toteuttaa yhteisten aterioiden aatetta, mutta ihmiset eivät ole niissä juuri viihtyneet vaan ovat halunneet syödä perhekunnittain. Santeri Alkion mielestä Suomen maaseudun eriarvoisuus ja luokkarajat olisi voitu luoda umpeen, kunhan isäntäperhe vain olisi muuttanut salin puolelta takaisin pirtinpöydän ääreen pii-kojen ja renkien seuraan. Jeesus taasen keksi kehoittaa aikalaisiaan kutsumaan köyhät ja kurjat pöytävieraikseen ja näytti itse esimerkkiä lähi-kontaktien tasa-arvosta pesemällä ystäviensä jalat. Evoluutiopsykologisesti tarkastellen mies oli oikeilla jäljillä, ehkä tuollaiset teot auttaisivat ihmisiä sietämään toistensa likaisuutta ja hajuja? Mutta kukapa noin vastenmielisiä tekoja haluaisi oikeasti tehdä? – Kun paavi vuosittain pesee kardi-naalien jalat, niin tuo nöyryyden osoitus olisi vakuuttavampi, mikäli hän leikkaisi myös kardi-naalien kynnet.

Loppukevennyksen toivo löytyy toisaalta – McDonalds! Globalisoituminen ja yhtenäistyvä kulttuuri standardisoi henkilökohtaisen hygie-nian, vessat ja suuhunpantavat. McDonalds ja muut globaalit pikaruokaketjut johtavat ihmiskunnan yhteisiin likaisuuden ja puhtauden maailmihin. McDonaldsin pihvisämpylä, maustettu karamellijuoma coca-cola ja hohtavan puhtaat posliinit ym. kaakelit ehkä auttavat meitä löytämään yhteiset puhtauden tuntemukset. McDonaldsin asiakkaatkin siivoavat itse paperilautasensa ja tarjottimensa: kaikki osallistuvat siivoamiseen!

Myönnettäköön, että ajatukseni hampurilais-taivaasta on toiveajattelua. Mutta toisaalta... McDonaldsilla on puolellaan enemmän tosiasioiden antamaa siunausta kuin yhdelläkään uskon-nolla tai poliittisella liikkeellä: tehokas organisaatio, armoton laadunvalvonta ja uskolliset kannattajajoukot. Sitä paitsi tämä kaikki on jo keskuudessamme, sillä McDonaldsin äidillisen turvalliset kaksoiskaaret ovat maailman tunnetuin tuotemerkki – tunnetumpi kuin kristittyjen risti tai Mercedes Benzin tähti.

KIRJALLISUUS

Alexander, Richard D.: *The Biology of Moral Systems*. USA: Aldine de Gruyter, 1987

Allardt, Erik: *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo: WSOY, 1966

Brown, Donald E.: *Human Universals*. USA: McGraw-Hill, Inc., 1991

Courtois, Stephane (ed.): *The Black Book of Communism*. USA: Harvard University Press, 1999

Darwin, Charles: *The Expression of the Emotions in*

Man and Animals. USA: The University of Chicago Press, 1965

Douglas, Mary: Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo. USA: Routledge, 1992

Frank, Robert H.: Passions within Reasons. The Strategic Role of the Emotions. USA: W. W. Norton & Company, 1988

Gleitman, Henry: Psychology. Third Edition. USA: W. W. Norton, 1991

Grönfors, Martti: Suomen mustalaiskanssa. Juva: WSOY, 1981

Harris, Marvin: Kulttuurien synty. Helsinki: Kirjayhtymä, 1982

Hitler, Adolf: Taisteluni. Porvoo: WSOY, 1941

Nesse, Randolph M. & Williams, George C.: Evolution and Healing. The New Science of Darwinian Medicine. Guernsey C.I.: A Phoenix Paperback, 1994

Pinker, Steven: How the Mind Works. USA: W. W. Norton, 1997

Rozin, Paul: The Process of Moralization. Psychological Science 10 (May 1999): 3

Sarmaja, Heikki: Katumus ja anteeksianto. Alkoho-

lipolitiikka 62 (1997): 1, 29–44

Searle-Chatterjee, Mary: The Polluted Identity of Work. In: Wallman, S. (ed.): Social Anthropology of Work. (London) LTD: Academic Press, Inc., 1979

Trivers, Robert L.: The evolution of reciprocal altruism. Quarterly Review of Biology 46 (1971), 35–57

Trivers, Robert: Social Evolution. USA: The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., 1985

Vesterinen Ilmari: Hiljaiset japanilaiset. Juva: WSOY, 1987

Westermarck, Edward: The Origin and Development of the Moral Ideas. Vol. II. GB: Macmillan & Co., 1926

Westermarck, Edvard: Moraalin synty ja kehitys. Porvoo: WSOY, 1933

Westermarck, Edv.: Äktenskapets framtid i västerlandet. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1936

Westermarck, Edvard: Kristinusko ja moraali. Keuruu: Otava, 1984

Wolf, Arthur P.: Sexual Attraction and Childhood Association. A Chinese brief for Edward Westermarck. USA: Stanford University Press, 1995.

ENGLISH SUMMARY

Heikki Sarmaja: An introduction to the sociology of disgust (Jobdatus inhon sosiologiaan)

Disgust is an innate emotion distinctive of humans, an adaptive mechanism of the mind that has evolved with natural selection. Biologically, its function is to keep harmful substances out of the human body. Disgust is a strong motivational force that helps us keep our distance to harmful things, whether these are in the form of pathogens, infected meat, or hazardous genes that could be handed down to our descendants through sex with close relatives. We are inclined to feel disgust towards carcasses, excrement and incestuous sexual relations.

Although humans are omnivorous creatures, we always look upon meat dishes with a sense of suspicion. Meat is a potential source of dangerous parasites, pathogens and the most horrific poisons. We are inclined to detest all meat dishes we do not know from childhood. We are also imprinted to adhere to views and customs we have adopted in childhood regarding cleanliness and dirtiness.

Mary Douglas has shown that pollution behaviours in different cultures share a number of features in common. She argues that notions and feelings about dirtiness and cleanliness are created as side-products of cultural classifications and symbolic systems. This article takes a critical view on the way that Douglas reduces psychological phenomena to cultural ideas. The examples she mentions such as the Indian caste system and the food taboos of traditional Judaism can be more exactly and more profoundly explained by reference to the studies of modern evolutionary psychology on how humans experience disgust and the way we are imprinted.

The cognitive functions associated with disgust are so strong and so specific that their influence can be clearly seen behind cultural constructs concerning food and cleanliness. It is argued in the article that humans have a tendency to extend the emotion of disgust to a wide range of cultural phenomena. The human mind also has a tendency to feel strong aggressions towards acts or people who give rise to emotions of disgust, for sometimes difference alone is enough to trigger moral condemnation. The article looks at how this fallacy has misguided humankind into various stupidities and cruelties.

In many Far Eastern cultures people who work with animal products (such as butchers and tanners) are considered dirty and polluted and as forming a separate caste. Finnish anthropologist Ilmari Vesterinen has explored this phenomenon in the Japanese case and highlighted the key significance of the emotion of disgust in the way these castes are treated. Vesterinen says the contempt of these professions may have been preserved and adopted as a ready-made 'cultural complex'. It is suggested in the article that the psychology of disgust and related imprintings complement this theory by Vesterinen. Disgust and feelings of dirtiness have a tendency to be replicated from one generation to the next. Perhaps the restrictions in Buddhism on meat-eating once produced in Japan a new and permanent way of experiencing butchers and tanners as a polluted caste?

It is suggested in the article that the psychology of disgust may also help to explain the way in which this kind of cultural trait was originally construed. The psychological causes that created ancient traditions are still alive and fresh among us modern people.

In Europe, too, images of disgust have been associated with oppressed and persecuted people. Both Bol-

sheviks and Nazis have exploited this characteristic of the human mind. The article has a somewhat pessimistic undertone, because it seems that it is much eas-

ier to arouse feelings of disgust and aggression than it is to undo these prejudices.

KEY WORDS:

Disgust, omnivorous, adaptive mechanisms, pollution behaviour, polluted caste